

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра філософії права та юридичної логіки**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор НАВС
полковник поліції
Станіслав ГУСАРЄВ
_____ 2021

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ**

Статус дисципліни: обов'язкова
Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)
Ступінь вищої освіти: «доктор філософії»
Галузь знань: 08 «Право»
Спеціальність: 081 «Право»
Освітньо-наукова програма: «Право»
Форми здобуття вищої освіти: інституційна (очна (денна), заочна)
Мова навчання: українська мова
Форма підсумкового контролю: екзамен

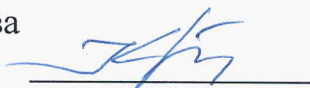
Київ – 2021

Розробники:

Віталій КРАВЕЦЬ, завідувач кафедри, кандидат юридичних наук, доцент;
Михайло КОСТИЦЬКИЙ, професор кафедри, доктор юридичних наук, професор;
Олег БАНДУРА, професор кафедри, доктор філософських наук, професор;
Олег ГВОЗДІК, професор кафедри, доктор філософських наук, професор;
Наталія КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА, професор кафедри, доктор юридичних наук, професор;
Олег ПАВЛИШИН, професор кафедри, доктор юридичних наук, доцент;
Юрій СИМОН, доцент кафедри, кандидат філософських наук, доцент.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ
протокол від 04 березня 2021 року, № 14

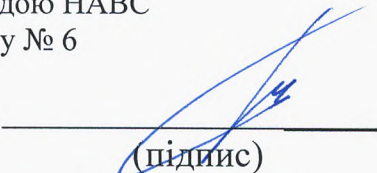
Завідувач кафедри філософії права
та юридичної логіки

_____
(підпис)

Віталій КРАВЕЦЬ

Схвалено науково-методичною радою НАВС
Протокол від 22 березня 2021 року № 6

Голова науково-методичної ради

_____
(підпис)

Станіслав ГУСАРЄВ

Результати перегляду робочої програми навчальної дисципліни

Робоча програма переглянута на 20__/20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток ____).
(потрібне підкреслити)

протокол засідання кафедри
від __.__.202_ № __

протокол науково-методичної ради
від __.__.202_ № __

Завідувач кафедри

Голова НМР

Віталій КРАВЕЦЬ

Станіслав ГУСАРЄВ

Робоча програма переглянута на 20__/20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток ____).
(потрібне підкреслити)

протокол засідання кафедри
від __.__.202_ № __

протокол науково-методичної ради
від __.__.202_ № __

Завідувач кафедри

Голова НМР

Віталій КРАВЕЦЬ

Станіслав ГУСАРЄВ

Робоча програма переглянута на 20__/20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток ____).
(потрібне підкреслити)

протокол засідання кафедри
від __.__.202_ № __

протокол науково-методичної ради
від __.__.202_ № __

Завідувач кафедри

Голова НМР

Віталій КРАВЕЦЬ

Станіслав ГУСАРЄВ

1. Загальні відомості про навчальну дисципліну

Предметом є універсальні принципи архітекtonіки і організації світобуття, кардинальні світоглядно-методологічні проблеми, теоретичний та метатеоретичний рівень наукового пізнання, потенційні шляхи розвитку цивілізації, проблеми гармонізації буття людини у природному та соціальному світі.

Мета й завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії» є формування світоглядно-методологічної культури критичного мислення та самостійного, креативного аналізу актуальних проблем сучасної науки та практики, розвиток аргументативних навичок, відповідального ставлення до професійної діяльності, синтезування отриманих знань із філософії, соціології, психології, політології, юриспруденції, вироблення вміння оцінити історико-філософську спадщину та аргументовано застосувати результати її осмислення в процесі вирішення проблем сьогодення, отримання знань сучасних філософських течій і напрямків та вироблення навичок їх оцінювати і застосовувати в науково-дослідній і практичній діяльності правника.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Актуальні проблеми філософії» є:

ознайомлення здобувачів вищої освіти з досягненнями світової та вітчизняної філософської думки, творчістю та особистостями видатних мислителів давнини і сучасності, основними філософськими школами та напрямками у їх історичному розвитку, філософською термінологією; засвоєння особливостей філософського знання та його ролі у виникненні та становленні права; отримання методологічного знання щодо сутності людини, природи, суспільства, культури, цивілізації; застосування інноваційних методів у сферах теорії пізнання, методології наукових досліджень, філософської аксіології та антропології; усвідомлення значення методології філософії як світогляду та методологічної основи юриспруденції, практичної діяльності правника; закріплення навичок аналітичного мислення; розвиток вміння висловлювати та аргументувати власні думки, міркувати послідовно та логічно правильно, вести діалог і полеміку; світоглядна підготовка, яка передбачає не лише передачу знань, але й формування філософського світорозуміння, гуманістичних ціннісних настанов та орієнтацій, ідеалів добра та справедливості, а також національної самосвідомості.

Конкретні завдання навчальної дисципліни:

- засвоєння філософсько-методологічних підвалин сучасної юриспруденції для їх ефективного застосування у професійній практичній діяльності;

- підвищення рівня світоглядної та методологічної культури;

- розвиток вмінь застосування філософських методів до дослідницької діяльності, самостійного формулювання і творчого розв'язання проблеми, обґрунтування теми, визначення об'єкта, предмета, мети і завдань наукової роботи; формування творчих підходів у пізнанні філософсько-методологічних аспектів феномену права та виявлення світоглядно-методологічних джерел сучасних парадигм юриспруденції;

- закріплення знань щодо методологічних засад розуміння і цільового використання філософських термінологічних систем.

Пререквізити: юридична логіка, філософія праворозуміння та логіка юридичної аргументації, педагогіка та психологія освітньої діяльності, сучасні методології науково-правових досліджень.

Постреквізити: актуальні проблеми педагогіки та психології в закладах вищої освіти, організація та методологія наукових досліджень, актуальні проблеми філософії права, сучасні світові правові процеси, актуальні питання українського права та державотворення, порівняльне правознавство, методологія юридичної науки.

Перелік компетентностей відповідно до освітньої програми

За результатами опанування навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії» здобувачі набувають інтегральну, загальні та фахові компетентності.

Інтегральна компетентність:

Здатність генерувати нові ідеї та пропозиції, розв'язувати комплексні проблеми, приймати організаційно-управлінські рішення у сфері професійної та/або дослідницько-інноваційної юридичної діяльності, застосовувати методологічний інструментарій наукової та педагогічної діяльності, а також здійснювати власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну для переосмислення наявних і формування нових цілісних правових знань і практичне значення для вдосконалення національної правової системи в умовах європейського та євроатлантичного курсу України.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 1. Здатність створювати, висловлювати чи реалізовувати нові ідеї, методи і технології шляхом критичного та інноваційного мислення з урахуванням впливу раціональних та ірраціональних, об'єктивних і суб'єктивних факторів, а також можливих варіантів розвитку подій.

ЗК 12. Здатність усвідомлювати різноманітності та культурні особливості різних суспільств і народів, бути відкритим до культурного самовираження, поважати його, а також дотримуватися етичних норм і бути відповідальним стосовно творчої та інтелектуальної власності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК 1. Здатність до комплексного аналізу та розв'язання актуальних філософсько-методологічних і філософсько-правових проблем та їх осмислення в контексті різних типів праворозуміння й розвитку сучасної юридичної науки та практики, а також правоохоронної діяльності.

СК 15. Здатність виявляти, аналізувати, професійно пояснювати та обґрунтовувати причинно-наслідкові зв'язки між правовими явищами, подіями, об'єктами і процесами та досліджувати закономірності їх розвитку й перебігу з використанням інноваційних підходів і технологій.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання*Програмні результати навчання:*

ПРН 1. Розуміти та використовувати філософсько-методологічні підвалини сучасної науки, зокрема юридичної, інтегративне праворозуміння і філософсько-правову методологію під час реалізації права, наукового пошуку та організації самостійної науково-дослідної роботи.

ПРН 15. Розкривати загальні та специфічні закономірності існування правових явищ та їх відображення в об'єктивній дійсності на підставі інноваційних підходів і технологій з метою використання у професійній, науковій і науково-педагогічній діяльності.

ПРН 17. Виявляти системний науковий світогляд і потенціал до креативного мислення, мати здатність встановлювати загальні закономірності й тенденції розвитку історико-правових явищ і процесів, демонструвати самостійне мислення, достатнє для наукових досліджень у галузі теорії та історії держави і права, здійснювати викладання історико-правових і теоретико-правових дисципліни на високому науковому й методичному рівнях.

2. Структура навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни			
	денна форма здобуття вищої освіти		заочна форма здобуття вищої освіти	
	д/б	ксф	д/б	ксф
Кількість кредитів ECTS – 6	рік підготовки			
	1	1	1	1
	Семестр			
	1-2	1-2	1-2	1-2
Загальна кількість годин – 180	Лекції			
	50	50		
	Семінарські			
	40	40	32	32
	Практичні			
	-	-	-	-
	Самостійна робота			
	90	90	148	148
	Вид контролю			
екзамен	екзамен	екзамен	екзамен	

3. Тематичний план

(для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії за денною формою навчання)

№ з/п	Назва тем	Нормативний обсяг годин	Всього годин з викладачем	З них:			
				Лекцій	Семінарських занять	Практичних занять	Самостійна робота
1	Філософія в духовній культурі суспільства.	12	4	2	2		8
2	Проблеми історії світової філософії.	14	8	4	4		6
3	Проблеми історії української філософії.	14	6	4	2		8
4	Проблеми сучасної філософії.	14	8	4	4		6
5	Філософські проблеми буття.	14	6	4	2		8
6	Філософські проблеми пізнання.	14	8	4	4		6
7	Проблеми філософської методології.	14	8	4	4		6
8	Сучасна філософська антропологія.	12	8	4	4		4
9	Метафізика і феноменологія в сучасній філософії.	12	4	2	2		8
10	Філософські проблеми суспільства.	12	6	4	2		6
11	Сучасні проблеми цивілізації і культури.	12	6	4	2		6
12	Проблеми взаємозв'язку законів буття та соціальних законів.	12	6	2	4		6
13	Проблеми взаємозв'язку моралі, права і закону.	12	6	4	2		6
14	Філософські проблеми взаємодії влади, громадянського суспільства і держави.	12	6	4	2		6
Всього годин		180	90	50	40		90
Підсумковий контроль – екзамен							

ПРИМІТКА:

I семестр – (теми 1-6): лекції – 22 год.; семінарські заняття – 18 год. Всього годин з викладачем – 40 год.

II семестр – (теми 7-14): лекції – 28 год.; семінарські заняття – 22 год. Всього годин з викладачем – 50 год.

3.2. Тематичний план

(для здобувачів вищої освіти ступеня доктор філософії за заочною формою навчання)

№ з/п	Назва тем	Нормативний обсяг годин	Всього годин з викладачем	З них:			
				Лекцій	Семінарських занять	Практичних занять	Самостійна робота
1	Філософія в духовній культурі суспільства.	12	2		2		10
2	Проблеми історії світової філософії.	14	2		2		12
3	Проблеми історії української філософії.	14	2		2		12
4	Проблеми сучасної філософії.	14	4		4		10
5	Філософські проблеми буття.	14	2		2		12
6	Філософські проблеми пізнання.	12	2		2		10
7	Проблеми філософської методології.	14	4		4		10
8	Сучасна філософська антропологія.	12	2		2		10
9	Метафізика і феноменологія в сучасній філософії.	14	2		2		12
10	Філософські проблеми суспільства.	12	2		2		10
11	Сучасні проблеми цивілізації і культури.	12	2		2		10
12	Проблеми взаємозв'язку законів буття та соціальних законів.	12	2		2		10
13	Проблеми взаємозв'язку моралі, права і закону.	12	2		2		10
14	Філософські проблеми взаємодії влади, громадянського суспільства і держави.	12	2		2		10
Всього годин		180	32		32		148
Підсумковий контроль – екзамен							

ПРИМІТКА:

I семестр – (теми 1-7.1): семінарські заняття – 16 год. Всього годин з викладачем – 16 год.

II семестр – (теми 7.2-14): семінарські заняття – 16 год. Всього годин з викладачем – 16 год.

4. Плани проведення семінарських занять

*Інституційна (очна) форма здобуття вищої освіти,
за рахунок коштів державного бюджету*

Тема 1. Філософія в духовній культурі суспільства (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Філософська картина світу, її поняття, структура та види. Історичні типи філософської картини світу.
2. Філософія як форма духовно-практичного освоєння світу:
  - а) історична генеза предмету філософії;
  - б) зміст і структура основного питання філософії; його сучасні інтерпретації;
  - в) взаємодія філософії, права, науки та ідеології: актуальні проблеми.
3. Функції та методологічне значення філософського світогляду.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. В чому полягає сутність наукової картини світу?
2. Як філософський світогляд впливає на формування життєвої позиції?
3. Поясніть, яка роль філософії в житті сучасної людини?
4. Як співвідносяться філософія і наука?
5. Яке місце посідає філософія в системі культури?
6. Чим філософія відрізняється від релігії?
7. Дайте порівняльну характеристику міфології та філософії.
8. Коли і як виникла філософія? Назвіть передумови появи філософського мислення.
9. Обгрунтуйте, що філософія є методологією наукового пізнання.
10. Як співвідноситься філософія й ідеологія? Чому філософія не повинна, не може бути ідеологією?

Тема 2. Проблеми історії світової філософії (4 год).

Навчальні питання до 1 семінарського заняття:

1. Особливості формування та розвитку давньогрецької філософії.
2. Основні риси, етапи розвитку та проблематика середньовічної філософії.
3. Філософські здобутки епохи Відродження та їх значення для сучасності.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Спираючись на свої знання шкільного курсу історії спробуйте назвати ті сфери суспільного життя України, в яких так чи інакше фігурують певні історичні здобутки античного світу.

2. Які соціально-культурні передумови сприяли виникненню філософії у Давній Греції?
3. Чи можна вважати міф основою філософії?
4. Які основні філософсько-правові ідеї античності?
5. Що означало поняття «діалектика» в античну епоху?
6. Як змінюється бачення сутності людини від античності до середньовіччя?
7. Чому проблема співвідношення віри і розуму є одним з головних питань середньовічної філософії?
8. Чому філософія епохи Відродження носила перехідний характер?
9. Які світоглядні орієнтири сучасності були сформульовані у добу Відродження?
10. У чому полягають відмінності між теологією і релігійною філософією?

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Передумови формування та основні ідеї філософії Нового часу. Емпіризм та англійська філософська традиція. Раціоналістичний напрям у філософії Нового часу. Філософія Просвітництва і французького матеріалізму XVIII ст.
2. Німецька класична філософія: основні філософські ідеї І. Канта, Г. Гегеля, І. Фіхте, Ф. Шеллінга та їх значення для світоглядно-методологічних концепцій сучасності.
3. Особливості філософських систем Л. Фойєрбаха, К. Маркса та Ф.Енгельса.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Обміркуйте сутність просвітницької ідеї прогресу. Якими є критерії прогресу? Яка роль людства в історичному процесі?
2. Поясніть значення філософських теорій просвітників для сучасної теорії права.
3. Порівняйте основні положення теорії суспільного договору у абсолютистській концепції Т.Гоббса та конституціоналістській концепції Дж. Локка.
4. Розкрийте зміст просвітницької програми звільнення людини у трьох аспектах: інтелектуальному, політичному, релігійному.
5. Чому німецький класичний ідеалізм трактується як завершення класичного періоду новоєвропейської філософії?
6. Чому І.Кант виділяв три пізнавальні здатності людини?
7. Чому мистецтво, а не наука, на думку Ф. Шеллінга, є основою філософії?
8. Яким є відношення між свободою та необхідністю за Б.Спінозою?
9. Що, на думку Г. Гегеля, є рушійною силою історичного процесу?
10. На яких аргументах базується обґрунтування матеріалістичного розуміння історії?

Тема 3. Проблеми історії української філософії (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Витоки та передумови виникнення української філософської думки.
2. Філософія українського Відродження та Просвітництва. Філософія Г. Сковороди.
3. Академічна філософія в Україні. Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, Т. Шевченко та ін.). Філософія української національної ідеї.
4. Філософія України другої половини XIX – початку XXI ст.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Які характерні риси романтичного філософствування?
2. Порівняйте філософські погляди Г. Сковороди і М. Гоголя, віднайдіть у них спільні риси.
3. Порівняйте характери українського і російського народів (за творами М. Гоголя, М. Костомарова), з'ясуйте їх різницю і висловіть свою думку щодо цього.
4. Яке місце посідає творчість Т. Шевченка в історії української філософії?
5. Як вирішувалось «основне питання філософії» І. Франком? Яким було його ставлення до марксизму?
6. У чому полягала специфіка професійно-академічного філософствування у порівнянні з філософською публіцистикою XIX століття?
7. Визначте відмінності у поглядах В. Липинського та Д. Донцова на національну ідею.
8. Про які основні риси українського характеру і світогляду говорить Д. Чижевський?
9. Розкрийте сутність філософії в Україні у радянський період.
10. У чому, на Вашу думку, полягає складність розвитку філософії в Україні XXI століття?

Тема 4. Проблеми сучасної філософії (4 год).

Навчальні питання до 1 семінарського заняття:

1. Проблема ірраціонального в сучасній філософії («філософія життя», волюнтаризм, інтуїтивізм, філософська антропологія).
2. Екзистенціальна філософія (М. Гайдеггер, К. Ясперс, А. Камю, Ж.-П. Сартр).
3. Філософські засади психоаналізу та неофрейдизму (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Фромм).

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Які суспільні проблеми стимулювали виникнення екзистенціалізму в XIX ст.?

2. Чи обґрунтовано Ф. Ніцше засуджував християнську мораль?
3. Чому З. Фрейд, вважав, що суспільні інститути є сублімаційним явищем?
4. Чому вчення Е. Фромма характеризують як неофрейдизм, фрейдомарксизм?
5. Що Карл Юнг розумів під архетипами колективного несвідомого?
6. Як розуміють гуманізм філософи-екзистенціалісти та як визначають зміст «екзистенції»?
7. Що сприяло появі «філософії життя» та які її характерні риси?

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Позитивістська філософія: її еволюція та вплив на сучасну науку.
2. Структуралізм і герменевтика як методології гуманітарного пізнання (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Г.-Г. Гадамер).
3. Феноменологія Е. Гусерля та актуальні проблеми людської суб'єктивності.
4. Сучасна релігійна філософія (неотомізм, персоналізм).

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Як співвідносяться між собою поняття «сутність» та «існування» в екзистенціальній філософії?
2. Чому К. Поппер критично ставився до ідеї верифікаціонізму?
3. Які науки (природничі чи гуманітарні) Е. Гусерль вважав взірцем для побудови строго наукової філософії?
4. У чому полягає методологічне значення герменевтики для сучасної юриспруденції?
5. Як тлумачиться феномен людини та кардинальні проблеми людського існування у філософії неотомізму?
6. Проаналізуйте особливості «критичного раціоналізму» К. Поппера.
7. Чому суспільство можна представити у вигляді системи? Аргументуйте свою відповідь.

Тема 5. Філософські проблеми буття (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Проблема буття у філософській думці: історія та сучасність.
2. Структурна організація буття. Актуальні проблеми філософських та природничо-наукових підходів до поняття матерії.
3. Простір і час як атрибути матерії. Субстанційна та реляційна концепції простору і часу.
4. Дискусії щодо сутності та основних ознак свідомості.
5. Структура, рівні та форми свідомості як актуальні філософські проблеми.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чи бачите Ви різницю між поняттями «буття», «дійсність», «реальність»? Чому все - це завжди ціле?
2. Обґрунтуйте зміст основних філософських концепції буття.
3. Яку концепцію розуміння свідомості Ви поділяєте і чому? Аргументуйте свою позицію.
4. Як співвідносяться поняття «буття» і «існування»?
5. Що таке віртуальна реальність?
6. Як Ви розумієте співвідношення свідомості і відображення.
7. Чому деякі філософські школи уникають давати визначення буття?
8. Чому піддають критиці ідею Парменіда про тотожність буття і мислення?
9. Поясніть, як пов'язані між собою предметність свідомості, ідеальне та процеси опредметнення і розпредметнення щодо трактування конкретних форм правосвідомості.
10. Назвіть головні атрибути некласичної концепції буття та особливості її застосування в юриспруденції.

Тема 6. Філософські проблеми пізнання (4 год).

Навчальні питання до 1 семінарського заняття:

1. Філософська гносеологія: предмет, структура та актуальні проблеми.
2. Специфіка філософського пізнання світу.
3. Сучасні уявлення про форми та рівні пізнавального процесу.
4. Проблема творчості у пізнанні.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чому процес пізнання має суспільно-історичний характер. Аргументуйте свою позицію.
2. Які концепції співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання Ви знаєте? Проілюструйте на конкретних прикладах.
3. На яких визначальних позиціях ґрунтується сучасна наукова гносеологія?
4. Які особливості співвідношення чуттєвого і раціонального в процесі пізнання правових ідеалів?
5. Проаналізуйте переваги та недоліки гносеологічних позицій послідовників раціоналізму, сенсуалізму, інтуїтивізму та прагматизму.

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Сучасні гносеологічні уявлення про сутність знання та його види.
2. Проблема істини у філософській традиції: актуальні аспекти.
3. Практика як критерій істини. Гносеологічна специфіка юридичної практики.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. В чому полягає діалектика абсолютного і відносного моментів істини?
2. Поясніть зміст та зумовленість конкретності істини.
3. Завдяки яким своїм суттєвим характеристикам саме практика є основним критерієм істини?
4. У чому полягає абсолютність та відносність практики як критерію істини?
5. Чому омана є постійним супутником істини в процесі пізнання?

Тема 7. Проблеми філософської методології (4 год).**Навчальні питання до 1 семінарського заняття:**

1. Зміст та структура методологічного знання. Проблема методу в філософії.
2. Основні чинники, механізми та етапи розвитку філософської методології в контексті історії науки.
3. Загальні характеристики класичної філософської методології. Поляризація метафізики та діалектики.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Ознайомтеся з класифікацією методології за основними сферами діяльності.
2. Проаналізуйте причини ієрархічності та плюралістичності методологічного знання.
3. У чому полягає спільність та відмінність філософської методології по відношенню до методів конкретних наук?
4. Здійсніть аналіз змісту та співвідношення понять: «науковий факт», «наукова проблема», «наукова гіпотеза», «наукова ідея» та «наукова теорія».
5. З'ясуйте специфіку та координаційні зв'язки методів теоретичної та практичної діяльності.
6. Проаналізуйте зміст і співвідношення понять «принцип» і «закон».
7. Дайте характеристику спільних ознак та основних відмінностей між конкретно-науковими та філософсько-методологічними законами.
8. Здійсніть компаративний аналіз змісту понять «слідча версія» та «наукова гіпотеза».
9. У чому полягала суперечливість ідеалістичної діалектики та як вони вирішуються шляхом її матеріалістичного переосмислення?
10. Проаналізуйте основні причини кризи класичної філософської методології.

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Криза класичної методології та філософська методологія неklasичної доби.

2. Постнекласичний етап у розвитку філософської методології.
3. Філософська методологія як основа пізнання правових явищ.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. У чому полягає сутність принципу «людиномірності світу»?
2. Проаналізуйте причини утвердження в науці кінця ХІХ – початку ХХ ст. позитивістської парадигми на тлі кризи класичної методології.
3. З'ясуйте принципові механізми утворення порядку з хаосу у відкритих самоорганізованих системах.
4. Дослідіть відмінності та спільні риси методологічних засад діалектики та синергетики.
5. Чим зумовлена відмова від спрямування пізнання на виявлення сутності речей та феноменів в межах позитивістських та екзистенціалістських методологічних підходів?
6. У чому, на Вашу думку, полягає суперечливість постмодерністських світоглядно-методологічних концепцій?
7. Як співвідносяться філософсько-методологічні засади з методами юридичних наук?
8. Спробуйте пояснити генезу моральних та правових норм, використовуючи філософсько-методологічні засади різних філософських напрямів.

Тема 8. Сучасна філософська антропологія (4 год).

Навчальні питання до 1 семінарського заняття:

1. Філософська антропологія, визначення та систематизація її різновидів.
2. Розуміння сутності людини в історії філософської думки:
  - а) уявлення про природу людини в античній та середньовічній філософії;
  - б) концепція «природної» людини в епоху Відродження;
  - в) натуралістичний антропологізм;
  - г) співвідношення біологічного і соціального в соціал-дарвінізмі;
  - д) марксистська концепція людини як суб'єкта історичного процесу;
  - е) сучасна філософська антропологія у західноєвропейській філософії ХХ-ХХІ ст.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чим відрізняється філософський підхід до людини від її трактування прикладними науками?
2. У чому полягає сутність філософської антропології? Охарактеризуйте її проблематику та підстави виникнення.
3. У чому схожість і відмінність уявлення про людину на різних етапах розвитку філософської антропології?

4. Проаналізуйте зміст інтеграції знань про людину як філософську проблему.
5. У чому полягають застереження М. Шеллера і Ж. Марітена щодо антропоцентризму? Що таке «антропоцентрична зарозумілість»?
6. Чим відрізняється античне і сучасне тлумачення людини?
7. Чим відрізняється гуманізм від антропоцентризму?
8. У чому виявляється роль потреб і інтересів в житті людини?
9. Які нові можливості відкрила для усвідомлення людиною свого «Я» християнська релігія?
10. Як визначається співвідношення тіла, душі і духовності в різних напрямках сучасної філософської антропології?

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Правова антропологія: проблематика і основні концепції.
2. Проблема антропосоціогенезу.
3. Духовні виміри буття людини:
  - а) життя і смерть;
  - б) сенс життя;
  - в) щастя;
  - г) свобода.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Які основні теорії походження людини Вам відомі?
2. Проаналізуйте зміст і співвідношення понять «людина, індивід, індивідуальність, особистість» – чим відрізняються ці поняття?
3. Як співвідносяться в людині біологічні та соціальні чинники?
4. У чому виявляється роль потреб і інтересів в житті людини?
5. Філософська оцінка понять «особистість», «індивід», «індивідуальність» та їх співвідношення з поняттям «людина».
6. На яких визначальних позиціях ґрунтується сучасне філософське розуміння особистості? Концепція множинності сутності людини та її наслідки.
7. Чому індивідуалізм негативно сприймається у суспільстві?
8. У чому полягає сутність цінності свободи? Чому свобода, незважаючи на всю свою привабливість, виявляється тим випробуванням, яке людина інколи прагне оминати?
9. Наполеон стверджував: «Досягайте успіху, – я суджу про людей лише за результатами їхніх вчинків». Чи правильно судити про людей лише за їхніми вчинками? За яких обставин даний підхід себе виправдовує?
10. Наведіть приклади, коли саморозвиток та самовдосконалення виступають різновидом задоволення.

Тема 9. Метафізика і феноменологія в сучасній філософії (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Становлення предмету феноменології.
2. Феноменологічна методологія і онтологія свідомості.
3. Закони діалектики та їх методологічне значення.
4. Категорії діалектики та їх методологічне значення.
5. Альтернативи діалектики (метафізика, синергетика, феноменологія, негативна діалектика).

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Зміст та співвідношення детермінізму та індетермінізму як принципів пізнання.
2. Види детермінізму та їх загальна характеристика.
3. Проаналізуйте переваги та недоліки причинної та не причинної детермінації.
4. Наведіть приклади відображення категорій форма і зміст у праві?
5. Яким чином діалектичний метод може бути реалізований у юридичній практиці?
6. Проаналізуйте основні історичні етапи формування метафізики.
7. Співвідношення принципів феноменології та негативної діалектики.
8. Здійсніть аналіз змісту поняття «метафізичні засади права».
9. Синергетичні закономірності функціонування системи органів внутрішніх справ.
10. У чому полягає зміст і структура концепції трагічної діалектики Артура Ліберта.

Тема 10. Філософські проблеми суспільства (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Предмет соціальної філософії та специфіка пізнання соціального.
2. Основні теоретичні підходи до розуміння сутності суспільства:
  - а) релігійно-міфологічні та ідеалістичні;
  - б) натуралістичні концепції;
  - в) матеріалістичні (виробничо-економічний характер суспільних процесів);
  - г) збалансовані.
3. Суспільство як цілісна система:
  - а) основні сфери життєдіяльності суспільства;
  - б) джерела та рушійні сили суспільного розвитку.
4. Історичний процес та його періодизація: лінійна та нелінійна теорії розвитку історії.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Назвіть відмінності у вивченні суспільства соціологією, історією та філософією.
2. Проаналізуйте зміст і співвідношення понять «соціальне», «соціум», «суспільство».
3. Окресліть головні функції суспільства.
4. Поясніть, в чому полягає відмінність між поняттями «суспільство» та «суспільна реальність». Яке з цих понять є більш загальним?
5. Назвіть основні суперечності суспільства, що сприяють його саморозвитку.
6. Поясніть, чим суспільна діяльність відрізняється від поведінки людини.
7. Як соціалізація змінює людину? Чи потрібно все ж таки тягнутися не до штучного, а до природного, як постулює, наприклад даоська філософія?
8. Поясніть зміст та зумовленість поняття «виробничі відносини», з яких елементів вони складаються?
9. Охарактеризуйте провідні тенденції розвитку сучасного суспільства.
10. В чому полягає сутність лінійного і нелінійного підходів до розуміння історії?
11. Обгрунтуйте основні тлумачення спрямованості історичного процесу.

Тема 11. Сучасні проблеми цивілізації і культури (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Поняття та критерії суспільного прогресу.
2. Інформаційне суспільство та глобальні проблеми сучасності.
3. Типи культури та її цивілізаційні форми: розуміння та перспективи розвитку.
4. Проблема подолання кризи сучасної культури в провідних концепціях ХІХ-ХХІ ст.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. У чому полягає сутність суспільного прогресу?
2. Поясніть, що стало передумовою глобалізації світу.
3. У чому полягає сутність основних аспектів філософського розуміння культури.
4. Наведіть приклади проявів соціальної функції культури?
5. Дайте визначення духовної культури, який її основний зміст?
6. Сформулюйте поняття правової культури.
7. Чи існує прогрес у культурі? Відповідь аргументуйте.
8. Здійсніть порівняльний аналіз культури і цивілізації як понять і як феноменів.
9. Аргументуйте чи можна вважати цивілізацію одним із етапів розвитку культури?
10. Чому проблема періодизації культурно-історичного процесу переросла у проблему типологізації?

Тема 12. Проблеми взаємозв'язку законів буття та соціальних законів (4 год).

Навчальні питання до 1 семінарського заняття:

1. Основні категорії осмислення соціального буття людини.
2. Закони історичного розвитку як філософська проблема.
3. Історична зумовленість взаємозв'язку законів буття та соціальних законів. Типи соціальності.
4. Співвідношення індивідуального, космічного, природного, духовного та суспільного начала в людському бутті.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Відомо, що протилежність зонів буття і соціальних законів носить відносний характер. Окресліть межу абсолютності і відносності у зв'язках «закони буття – соціальні закони»?
2. У чому проявляється «вторинність» соціальних законів, їх залежність від законів буття.
3. Проаналізуйте, які ознаки соціальності є визначальними для розуміння сучасного суспільства.
4. В чому проявляється криза особистості в сучасному світі?
5. Чи вільна особистість від суспільства?
6. Які сутнісні ознаки відрізняють психіку людини від психіки тварин.
7. Визначення поняття «душа» та «дух».
8. Розкрийте зміст поняття «історичний тип соціальності».
9. Які теорії співвідношення законів буття і соціальних законів можна віднести до соціологізаторських? Біологізаторських?
10. Чому проблема співвідношення законів буття і соціальних законів є однією з центральних у філософії? Які варіанти її вирішення Вам відомі?

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Структура правової реальності.
2. Основні типи праворозуміння: поняття та особливості.
3. Основні характеристики ідеї права (свобода, рівність, справедливість, всезагальне благо, порядок).
4. Право як феномен культурно-цивілізаційного процесу.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чому в різні історичні епохи визначаються протилежні відповіді на основні світоглядні питання щодо розуміння взаємозв'язку законів буття та соціальних законів ?
2. Як співвідносяться природне і позитивне право?
3. Чи можлива відмова від примусу як умови виконання норм закону?
4. Чому лише з вільними, Обгрунтуйте автономними індивідами пов'язують сутність і сенс права?

5. Чому будь-яка норма права підлягає філософському тлумаченню?
6. Чому цілісне уявлення про суспільство неможливе без розуміння специфіки права?
7. Проаналізуйте сучасну ситуацію на конкретних прикладах та з'ясуйте, коли українські громадяни є суб'єктами, а коли – об'єктами права.
8. За яких умов закон є знаряддям реалізації права, а за яких умов він може суперечити праву?
9. Чому існують різні варіанти розв'язання однієї правової проблеми?
10. Чи існують суперечності між правами людини і правами суспільства?

Тема 13. Проблеми взаємозв'язку моралі, права і закону (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Мораль як форма суспільної свідомості. Мораль та інституційна регуляція. Формування морально-правової свідомості.
2. Економічні, соціальні та духовні передумови становлення правової реальності та права.
3. Право як феномен культури. Місце та роль права в становленні цивілізації.
4. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя.
5. Право як вимір суспільного блага. Право як відповідальність.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чи поширюється регулятивний вплив моралі на виробничу, побутову, політичну сферу? На які сфери суспільного життя не поширюється дія моральних принципів?
2. Якими засобами забезпечується виконання моральних норм?
3. Чи існує моральна відповідальність? В яких формах вона може знаходити прояв?
4. У якій сфері суспільного життя діють норми професійної етики? В яких компонентах розкривається зміст професійної етики?
5. У чому ви бачите вплив правової системи на рівень моральної культури суспільства?
6. Яка роль суб'єктивного фактору у формуванні наукової системи права?
7. Яка роль ірраціональних чинників у формуванні об'єктивного образу права?
8. Чи впливає несвідоме на формування картини права? Відповідь аргументуйте.
9. Обґрунтуйте онтологічний зміст права?
10. За яких умов закон є знаряддям (засобом) реалізації права, а за яких він може суперечити праву?

Тема 14. Філософські проблеми взаємодії влади, громадянського суспільства і держави (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Державна влада в системі соціального регулювання.
2. Співвідношення права і влади:
  - влада як панування у сфері організації суспільних відносин;
  - влада як антипод права.
3. Державний примус як специфічний засіб забезпечення дієвості права в суспільстві.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Як співвідносяться між собою державний примус і правова свобода?
2. Чи може бути реалізоване право без підтримки державно-владних інституцій?
3. Розкрийте зміст понять “державний апарат” і “органи влади”.
4. В чому відмінності політичної влади від інших її різновидів?
5. Чи може бути законна влада нелегітимною?
6. Віднайдіть спільні та відмінні риси права та влади?
7. Чи можливе існування політичної влади без права, і права без політичної влади?
8. Які особливості взаємодії права і влади у різних політичних режимах?
9. Проаналізуйте ознаки політико-правового життя посттоталітарного суспільства.
10. Чим визначається загальнообов’язковість правового закону?

Інституційна (заочна) форма здобуття вищої освіти, за кошти фізичних осіб

Тема 1. Філософія в духовній культурі суспільства (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Філософська картина світу, її поняття, структура та види. Історичні типи філософської картини світу.
2. Філософія як форма духовного освоєння світу:
  - а) історична генеза предмету філософії;
  - б) зміст і структура основного питання філософії; його сучасні інтерпретації;
  - в) взаємодія філософії, права, науки та ідеології: актуальні проблеми.
3. Функції та методологічне значення філософського світогляду.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. В чому полягає сутність наукової картини світу?
2. Як філософський світогляд впливає на формування життєвої позиції?

3. Поясніть, яка роль філософії в житті сучасної людини?
4. Як співвідносяться філософія і наука?
5. Яке місце посідає філософія в системі культури?
6. Чим філософія відрізняється від релігії?
7. Дайте порівняльну характеристику міфології та філософії.
8. Коли і як виникла філософія? Назвіть передумови появи філософського мислення.
9. Доведіть, що філософія є методологією наукового знання.
10. Як співвідноситься філософія й ідеологія? Чому філософія не повинна, не може бути ідеологією?

Тема 2. Проблеми історії світової філософії (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Передумови формування та основні ідеї філософії Нового часу. Емпіризм та англійська філософська традиція. Рационалістичний напрям у філософії Нового часу. Філософія Просвітництва і французького матеріалізму XVIII ст.
2. Німецька класична філософія: основні філософські ідеї І. Канта, Г. Гегеля, І. Фіхте, Ф. Шеллінга та їх значення для світоглядно-методологічних концепцій сучасності.
3. Особливості філософських систем Л. Фойєрбаха, К. Маркса та Ф.Енгельса та їх значення для сучасного етапу філософії науки.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Обміркуйте сутність просвітницької ідеї прогресу. Якими є критерії прогресу? Яка роль людства в історичному процесі?
2. Поясніть значення філософських теорій просвітників для сучасної теорії права.
3. Порівняйте основні положення теорії суспільного договору у абсолютистській концепції Т.Гоббса та конституціоналістській концепції Дж. Локка.
4. Розкрийте зміст просвітницької програми звільнення людини у трьох аспектах: інтелектуальному, політичному, релігійному.
5. Чому німецький класичний ідеалізм трактується як завершення класичного періоду новоєвропейської філософії?
6. Чому І.Кант виділяв три пізнавальні здатності людини?
7. Чому мистецтво, а не наука, на думку Ф. Шеллінга, є основою філософії?
8. Яким є відношення між свободою та необхідністю за Б.Спінозою?
9. Що, на думку Г. Гегеля, є рушійною силою історичного процесу?
10. На яких аргументах базується обґрунтування матеріалістичного розуміння історії?

Тема 3. Проблеми історії української філософії (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Витоки та передумови виникнення української філософської думки.
2. Філософія українського Відродження та Просвітництва. Філософія Г. Сковороди.
3. Академічна філософія в Україні. Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, Т. Шевченко та ін.). Філософія української національної ідеї.
4. Філософія України другої половини XIX – початку XXI ст.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Які характерні риси романтичного філософствування?
2. Порівняйте філософські погляди Г. Сковороди і М. Гоголя, віднайдіть у них спільні риси.
3. Порівняйте характери українського і російського народів (за творами М. Гоголя, М. Костомарова), з'ясуйте їх різницю і висловіть свою думку щодо цього.
4. Яке місце посідає творчість Т. Шевченка в історії української філософії?
5. Як вирішувалось «основне питання філософії» І. Франком? Яким було його ставлення до марксизму?
6. У чому полягала специфіка професійно-академічного філософствування у порівнянні з філософською публіцистикою XIX століття?
7. Визначте відмінності у поглядах В. Липинського та Д. Донцова на національну ідею.
8. Про які основні риси українського характеру і світогляду говорить Д. Чижевський?
9. Розкрийте сутність філософії в Україні у радянський період.
10. У чому, на Вашу думку, полягає складність розвитку філософії в Україні XXI століття?

Тема 4. Проблеми сучасної філософії (4 год).

Навчальні питання до 1 семінарського заняття:

1. Проблема ірраціонального в сучасній філософії («філософія життя», волюнтаризм, інтуїтивізм, філософська антропологія).
2. Екзистенціальна філософія (М. Хайдегер, К. Ясперс, А. Камю, Ж.-П. Сартр).
3. Філософські засади психоаналізу та неофрейдизму (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Фромм).

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Які суспільні проблеми стимулювали виникнення екзистенціалізму в XIX ст.?

2. Чи обґрунтовано Ф. Ніцше засуджував християнську мораль?
3. Чому З. Фрейд, вважав, що суспільні інститути є сублімаційним явищем?
4. Чому вчення Е. Фромма характеризують як неофрейдизм, фрейдомарксизм?
5. Що Карл Юнг розумів під архетипами колективного несвідомого?
6. Як розуміють гуманізм філософи-екзистенціалісти та як визначають зміст «екзистенції»?
7. Що сприяло появі «філософії життя» та які її характерні риси?

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Позитивістська філософія: її еволюція та вплив на сучасну науку.
2. Структуралізм і герменевтика як методології гуманітарного пізнання (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Г.-Г. Гадамер).
3. Феноменологія Е. Гусерля та актуальні проблеми людської суб'єктивності.
4. Сучасна релігійна філософія (неотомізм, персоналізм).

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Як співвідносяться між собою поняття «сутність» та «існування» в екзистенціальній філософії?
2. Чому К. Поппер критично ставився до ідеї верифікаціонізму?
3. Які науки (природничі чи гуманітарні) Е. Гусерль вважав взірцем для побудови строго наукової філософії?
4. У чому полягає методологічне значення герменевтики для сучасної юриспруденції?
5. Як тлумачиться феномен людини та кардинальні проблеми людського існування у філософії неотомізму?
6. Проаналізуйте особливості «критичного раціоналізму» К. Поппера.
7. Чому суспільство можна представити у вигляді системи? Аргументуйте свою відповідь.

Тема 5. Філософські проблеми буття (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Проблема буття у філософській думці: історія та сучасність.
2. Структурна організація буття. Актуальні проблеми філософських та природничо-наукових підходів до поняття матерії.
3. Простір і час як атрибути матерії. Субстанційна та реляційна концепції простору і часу.
4. Дискусії щодо сутності та основних ознак свідомості.
5. Структура, рівні та форми свідомості як актуальні філософські проблеми.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чи бачите Ви різницю між поняттями «буття», «дійсність», «реальність»? Чому все - це завжди ціле?
2. Обґрунтуйте зміст основних філософських концепції буття.
3. Яку концепцію розуміння свідомості Ви поділяєте і чому? Аргументуйте свою позицію.
4. Як співвідносяться поняття «буття» і «існування»?
5. Що таке віртуальна реальність?
6. Як Ви розумієте співвідношення свідомості і відображення.
7. Чому деякі філософські школи уникають давати визначення буття?
8. Чому піддають критиці ідею Парменіда про тотожність буття і мислення?
9. Поясніть, як пов'язані між собою предметність свідомості, ідеальне та процеси опредметнення і розпредметнення.
10. Назвіть головні відзнаки некласичної концепції буття.

Тема 6. Філософські проблеми пізнання (2 год).**Навчальні питання до семінарського заняття:**

1. Філософська гносеологія: предмет, структура та актуальні проблеми.
2. Специфіка філософського пізнання світу.
3. Сучасні уявлення про форми та рівні пізнавального процесу.
4. Проблема істини у філософській традиції: актуальні аспекти.
5. Практика як критерій істини. Гносеологічна специфіка юридичної практики.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чому процес пізнання має суспільно-історичний характер. Аргументуйте свою позицію.
2. Які концепції співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання Ви знаєте? Проілюструйте на конкретних прикладах.
3. На яких визначальних позиціях ґрунтується сучасна наукова гносеологія?
4. Які особливості співвідношення чуттєвого і раціонального в процесі пізнання правових ідеалів?
5. Проаналізуйте переваги та недоліки гносеологічних позицій послідовників раціоналізму, сенсуалізму, інтуїтивізму та прагматизму.
6. В чому полягає діалектика абсолютного і відносного моментів істини?
7. Поясніть зміст та зумовленість конкретності істини.
8. Завдяки яким своїм суттєвим характеристикам саме практика є основним критерієм істини?
9. У чому полягає абсолютність та відносність практики як критерію істини?
10. Чому омана є постійним супутником істини в процесі пізнання?

Тема 7. Проблеми філософської методології (4 год).

Навчальні питання до 1 семінарського заняття:

1. Зміст та структура методологічного знання. Проблема методу в філософії.
2. Основні чинники, механізми та етапи розвитку філософської методології в контексті історії науки.
3. Загальні характеристики класичної філософської методології. Поляризація метафізики та діалектики.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Ознайомтеся з класифікацією методології за основними сферами діяльності.
2. Проаналізуйте причини ієрархічності та плюралістичності методологічного знання.
3. У чому полягає спільність та відмінність філософської методології по відношенню до методів конкретних наук?
4. Здійсніть аналіз змісту та співвідношення понять: «науковий факт», «наукова проблема», «наукова гіпотеза», «наукова ідея» та «наукова теорія».
5. З'ясуйте специфіку та координаційні зв'язки методів теоретичної та практичної діяльності.
6. Проаналізуйте зміст і співвідношення понять «принцип» і «закон».
7. Дайте характеристику спільних ознак та основних відмінностей між конкретно-науковими та філософсько-методологічними законами.
8. Здійсніть компаративний аналіз змісту понять «слідча версія» та «наукова гіпотеза».
9. У чому полягала суперечливість ідеалістичної діалектики та як вони вирішуються шляхом її матеріалістичного переосмислення?
10. Проаналізуйте основні причини кризи класичної філософської методології.

Навчальні питання до 2 семінарського заняття:

1. Криза класичної методології та філософська методологія некласичної доби.
2. Постнекласичний етап у розвитку філософської методології.
3. Філософська методологія як основа пізнання правових явищ.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. У чому полягає сутність принципу «людиномірності світу»?
2. Проаналізуйте причини утвердження в науці кінця ХІХ – початку ХХ ст. позитивістської парадигми на тлі кризи класичної методології.

3. З'ясуйте принципові механізми утворення порядку з хаосу у відкритих самоорганізованих системах.
4. Дослідіть відмінності та спільні риси методологічних засад діалектики та синергетики.
5. Чим зумовлена відмова від спрямування пізнання на виявлення сутності речей та феноменів в межах позитивістських та екзистенціалістських методологічних підходів?
6. У чому, на Вашу думку, полягає суперечливість постмодерністських світоглядно-методологічних концепцій?
7. Як співвідносяться філософсько-методологічні засади з методами юридичних наук?
8. Спробуйте пояснити генезу моральних та правових норм, використовуючи філософсько-методологічні засади.

Тема 8. Сучасна філософська антропологія (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Філософська антропологія, визначення та систематизація її різновидів.
2. Розуміння сутності людини в історії філософської думки:
  - а) уявлення про природу людини в античній та середньовічній філософії;
  - б) концепція «природної» людини в епоху Відродження;
  - в) натуралістичний антропологізм;
  - г) співвідношення біологічного і соціального в соціал-дарвінізмі;
  - д) марксистська концепція людини як суб'єкта історичного процесу;
  - е) сучасна філософська антропологія у західноєвропейській філософії ХХ-ХХІ
3. Проблема антропосоціогенезу.
4. Духовні виміри буття людини:
  - а) життя і смерть;
  - б) сенс життя;
  - в) щастя;
  - г) свобода.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чим відрізняється філософський підхід до людини від її трактування прикладними науками?
2. У чому полягає сутність філософської антропології? Охарактеризуйте її проблематику та підстави виникнення.
3. У чому схожість і відмінність уявлення про людину на різних етапах розвитку філософської антропології?
4. Проаналізуйте зміст інтеграції знань про людину як філософську проблему.
5. У чому полягають застереження М. Шеллера і Ж. Марітена щодо антропоцентризму? Що таке «антропоцентрична зарозумілість»?
6. Чим відрізняється античне і сучасне тлумачення людини?

7. Чим відрізняється гуманізм від антропоцентризму?
8. У чому виявляється роль потреб і інтересів в житті людини?
9. Які нові можливості відкрила для усвідомлення людиною свого “Я” християнська релігія?
10. Як визначається співвідношення тіла, душі і духовності в сучасній філософській антропології?

Тема 9. Метафізика і феноменологія в сучасній філософії (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Становлення предмету феноменології.
2. Феноменологічна методологія і онтологія свідомості.
3. Закони діалектики та їх методологічне значення.
4. Категорії діалектики та їх методологічне значення.
5. Альтернативи діалектики (метафізика, синергетика, феноменологія, негативна діалектика).

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Зміст та співвідношення детермінізму та індетермінізму як принципів пізнання.
2. Види детермінізму та їх загальна характеристика.
3. Проаналізуйте переваги та недоліки причинної та не причинної детермінації.
4. Наведіть приклади відображення категорій форма і зміст у праві?
5. Яким чином діалектичний метод може бути реалізований у юридичній практиці?
6. Проаналізуйте основні історичні етапи формування метафізики.
7. Співвідношення принципів феноменології та негативної діалектики.
8. Здійсніть аналіз змісту поняття «метафізичні засади права».
9. Синергетичні закономірності функціонування системи органів внутрішніх справ.
10. У чому полягає зміст і структура концепції трагічної діалектики Артура Ліберта.

Тема 10. Філософські проблеми суспільства (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Предмет соціальної філософії та специфіка пізнання соціального.
2. Основні теоретичні підходи до розуміння сутності суспільства:
  - а) релігійно-міфологічні та ідеалістичні;
  - б) натуралістичні концепції;
  - в) матеріалістичні (виробничо-економічний характер суспільних процесів);
  - г) збалансовані.

3. Суспільство як цілісна система:
  - а) основні сфери життєдіяльності суспільства;
  - б) джерела та рушійні сили суспільного розвитку.
4. Історичний процес та його періодизація: лінійна та нелінійна теорії розвитку історії.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Назвіть відмінності у вивченні суспільства соціологією, історією та філософією.
2. Проаналізуйте зміст і співвідношення понять «соціальне», «соціум», «суспільство».
3. Окресліть головні функції суспільства.
4. Поясніть, в чому полягає відмінність між поняттями «суспільство» та «суспільна реальність». Яке з цих понять є більш загальним?
5. Назвіть основні суперечності суспільства, що сприяють його саморозвитку.
6. Поясніть, чим суспільна діяльність відрізняється від поведінки людини.
7. Як соціалізація змінює людину? Чи потрібно все ж таки тягнутися не до штучного, а до природного, як постулює, наприклад даоська філософія?
8. Поясніть зміст та зумовленість поняття «виробничі відносини», з яких елементів вони складаються?
9. Охарактеризуйте провідні тенденції розвитку сучасного суспільства.
10. В чому полягає сутність лінійного і нелінійного підходів до розуміння історії?
11. Обґрунтуйте основні тлумачення спрямованості історичного процесу.

Тема 11. Сучасні проблеми цивілізації і культури (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Поняття та критерії суспільного прогресу.
2. Інформаційне суспільство та глобальні проблеми сучасності.
3. Типи культури та її цивілізаційні форми: розуміння та перспективи розвитку.
4. Проблема подолання кризи сучасної культури в провідних концепціях XIX-XXI ст.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. У чому полягає сутність суспільного прогресу?
2. Поясніть, що стало передумовою глобалізації світу.
3. У чому полягає сутність основних аспектів філософського розуміння культури.
4. Наведіть приклади проявів соціальної функції культури?
5. Дайте визначення духовної культури, який її основний зміст?
6. Сформулюйте поняття правової культури.

7. Чи існує прогрес у культурі? Відповідь аргументуйте.
8. Здійсніть порівняльний аналіз культури і цивілізації як понять і як феноменів.
9. Аргументуйте чи можна вважати цивілізацію одним із етапів розвитку культури?
10. Чому проблема періодизації культурно-історичного процесу переросла у проблему типологізації?

Тема 12. Проблеми взаємозв'язку законів буття та соціальних законів(2год)

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Основні категорії осмислення соціального буття людини.
2. Закони історичного розвитку як філософська проблема.
3. Історична зумовленість взаємозв'язку законів буття та соціальних законів. Типи соціальності.
4. Співвідношення індивідного, космічного, природного, духовного та суспільного начала в людському бутті.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Відомо, що протилежність зонів буття і соціальних законів носить відносний характер. Окресліть межу абсолютності і відносності у зв'язках «закони буття – соціальні закони»?
2. У чому проявляється «вторинність» соціальних законів, їх залежність від законів буття.
3. Проаналізуйте, які ознаки соціальності є визначальними для розуміння сучасного суспільства.
4. В чому проявляється криза особистості в сучасному світі?
5. Чи вільна особистість від суспільства?
6. Які сутнісні ознаки відрізняють психіку людини від психіки тварин.
7. Визначення поняття «душа» та «дух».
8. Розкрийте зміст поняття «історичний тип соціальності».
9. Які теорії співвідношення законів буття і соціальних законів можна віднести до соціологізаторських? Біологізаторських?
10. Чому проблема співвідношення законів буття і соціальних законів є однією з центральних у філософії? Які варіанти її вирішення Вам відомі?

Тема 13. Проблеми взаємозв'язку моралі, права і закону (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Мораль як форма суспільної свідомості. Мораль та інституційна регуляція. Формування морально-правової свідомості.
2. Економічні, соціальні та духовні передумови становлення правової реальності та права.

3. Право як феномен культури. Місце та роль права в становленні цивілізації.

4. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Право як вимір суспільного блага.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чи поширюється регулятивний вплив моралі на виробничу, побутову, політичну сферу? На які сфери суспільного життя не поширюється дія моральних принципів?

2. Якими засобами забезпечується виконання моральних норм?

3. Чи існує моральна відповідальність? В яких формах вона може знаходити прояв?

4. У якій сфері суспільного життя діють норми професійної етики? В яких компонентах розкривається зміст професійної етики?

5. У чому ви бачите вплив правової системи на рівень моральної культури суспільства?

6. Яка роль суб'єктивного фактору у формуванні наукової системи права?

7. Яка роль ірраціональних чинників у формуванні об'єктивного образу права?

8. Чи впливає несвідоме на формування картини права? Відповідь аргументуйте.

9. Обґрунтуйте онтологічний зміст права?

10. За яких умов закон є знаряддям (засобом) реалізації права, а за яких він може суперечити праву?

Тема 14. Філософські проблеми взаємодії влади, громадянського суспільства і держави (2 год).

Навчальні питання до семінарського заняття:

1. Державна влада в системі соціального регулювання.

2. Співвідношення права і влади:

- влада як панування у сфері організації суспільних відносин;
- влада як антипод права.

3. Державний примус як специфічний засіб забезпечення дієвості права в суспільстві.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Як співвідносяться між собою державний примус і правова свобода?

2. Чи може бути реалізоване право без підтримки державно-владних інституцій?

3. Розкрийте зміст понять “державний апарат” і “органи влади”.

4. В чому відмінності політичної влади від інших її різновидів?

5. Чи може бути законна влада нелегітимною?

6. Віднайдіть спільні та відмінні риси права та влади?
7. Чи можливе існування політичної влади без права, і права без політичної влади?
8. Які особливості взаємодії права і влади у різних політичних режимах?
9. Проаналізуйте ознаки політико-правового життя посттоталітарного суспільства.
10. Чим визначається загальнообов'язковість правового закону?

5. Завдання для самостійної роботи

Тема 1. Філософія в духовній культурі суспільства

Реферати, есе:

1. Особливості впливу філософії на духовний світ правознавця.
2. Особистість філософа (філософія як спосіб життя).
3. Філософія і наукова картина світу (єдність і відмінність).
4. Світоглядна і методологічна функція філософії.
5. Філософія та юридичні науки.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Основні критерії науковості світогляду.
2. Ознаки еkleктизму світоглядної позиції.
3. Головні відмінності між західною і східною парадигмами філософії.
4. Поясніть відношення понять «світовідчуття» та «світорозуміння».
5. Спільні та відмінні ознаки міфологічного та філософського світогляду.
7. Специфіка міфологічного та релігійного світогляду.
8. Софійний та епістемний способи філософського мислення.

Практичні завдання:

1. Який тип світогляду ґрунтується на принципі: «все, що є можливим в уяві, є можливим у реальності»?
2. Здійсніть порівняльний аналіз релігійного та філософського світогляду.
3. Виявіть спільні та відмінні риси філософії та мистецтва.
4. Наведіть приклади матеріалістичних та ідеалістичних міркувань; обґрунтуйте їх матеріалістичний чи ідеалістичний характер.
5. Доведіть, що філософія є методологією наукового пізнання.

Тема 2. Проблеми історії світової філософії (заняття 1)

Реферати, есе:

1. Натурфілософські концепції перших філософів.
2. Погляди християнських апологетів.
3. Основні положення філософії Парменіда.
4. Філософське вчення софістів.
5. Філософський спосіб життя кініків та скептиків.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Міфологічні передумови виникнення філософської думки у Стародавньому світі.
2. Космоцентрична спрямованість філософії Стародавньої Греції.
3. Радикальні зміни у світогляді при переході від античності до середньовіччя.
6. Філософські джерела натурфілософії Відродження.
7. Соціальна утопія та концепція держави Платона.
8. Феномен коперніканської революції та її вплив на формування наукової картини світу.

Практичні завдання:

1. Уважно прочитайте текст і дайте відповіді на поставлені питання: *«Володарює фатум над смертними і над богами. Нікому не уникнути повелінь неблаганної долі. Нема такої сили, такої влади, яка могла б хоч щось змінити в тому, що призначене богам і смертним. Можна лише покійно схилитись перед долею і скоритись їй».*

Як на Вашу думку, чи існувало у давніх греків на міфологічному рівні поняття про об'єктивну необхідність? Як Ви вважаєте, чи вплинуло міфологічне уявлення про пануючу в світі необхідність на проблематику античної філософії?

2. Поясніть, як Ви розумієте тезу Протагора: «Людина є мірою всіх речей».

3. Прокоментуйте думку Аристотеля про те, що «мудрість полягає у знанні загальних причин і начал».

4. До якого напрямку середньовічної філософії відноситься теза: «у світі існують лише одиничні речі, тоді як загальні поняття є лише іменами умовно розрізняваних видів таких речей»?

5. Поясніть, з чим саме пов'язана назва епохи Відродження, та обґрунтуйте це на прикладі змін у філософському світогляді.

6. Обґрунтуйте характерні риси правових цивілізацій в контексті західної і східної філософської традиції. Зробіть мультимедійну презентацію на цю тему.

Тема 2. Проблеми історії світової філософії (заняття 2)**Реферати, есе:**

1. Емпіризм і вчення Т. Гоббса про державу і право.
2. Співвідношення права і категоричного морального імперативу в філософській системі І. Канта.
3. Проблема об'єктивності істини в емпіризмі (Ф. Бекон, Дж. Локк).
4. Суб'єктивістська гносеологія Дж. Берклі та Д. Юма.
5. Г.В.Ф. Гегель про роль особистості та народних мас в історії.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Чому І.Кант виділяв три пізнавальні здатності людини?
2. Як Т. Гоббс аргументує рівність усіх людей та до чого вона може привести суспільство? Наскільки виправданою є думка про панування в стихійно сформованому суспільстві «війни усіх проти усіх»?
3. Чому мистецтво, а не наука, на думку Ф. Шеллінга, є основою філософії?

4. Представники німецької класичної філософії про сутність філософії та її ознаки.
5. Принципи філософії марксизму та зміст матеріалістичного розуміння історії.
6. Основні відмінності між радянським марксизмом і західним неомарксизмом.

Практичні завдання:

1. Прокоментуйте тезу Г. Гегеля: «Пізнання предмета в поняттях означає його пізнання у конкретній тотожності протилежних визначень».
2. Який вид ідолів, на Вашу думку, є особливо небезпечним для молоді людини? Чому? Чи існують ці ідоли пізнання в наш час? Аргументуйте свою відповідь. Яким чином можна відмежувати пізнання, спотворене ідолами, від справжніх знань?
3. Порівняйте між собою найбільш виразні пояснення позицій Ф. Бекона і Р. Декарта та спробуйте з'ясувати для себе, переваги та недоліки кожної з них: «Індукцію ми вважаємо тією формою доведення, яка рахується із даними чуттів, схоплює природу та мчить до практики, майже зливаючись із нею» (Ф. Бекон). «...Досвідні дані про речі часто бувають помилковими..., дедукція ж завжди має доказову силу» (Р. Декарт).
4. Обґрунтуйте утопічний характер ідей просвітників щодо шляхів досягнення всезагального суспільного блага.
5. Здійсніть критичний аналіз марксистського соціально-політичного вчення.
6. Обґрунтуйте характерні риси історії права з позицій лінійної й цивілізаційної концепції розвитку історії.

Тема 3. Проблеми історії української філософії

Реферати, есе:

1. Своєрідність української філософії в контексті світової культури.
2. Ідеал мудрості у киево-руській філософії.
3. Григорій Сковорода: філософія свободи.
4. Спадщина П. Юркевича у контексті української філософської традиції.
5. Філософія української ідеї у творчості М. Грушевського.

Завдання для самостійного вивчення:

1. З'ясуйте зміст основних особливостей української філософії: естетизму, кордоцентризму, антеїзму, барокальності, схильності до життєвої настанови та морального повчання.
2. Спільне та відмінне в ідеях західно-європейського та українського гуманізму.
3. Етико-моральна проблематика у творчості вчених Києво-Могилянської академії.
4. Проблема взаємозв'язку мислення і мови у філософській концепції О.Потебні.
5. Релігійний екзистенціалізм Л. Шестова: основні ідеї.
6. Актуальність ідей В. Вернадського.
7. Головні особливості розвитку української філософії ХХ століття.

Практичні завдання:

1. Посилаючись на конкретні приклади із життя та на явища культури, спробуйте пояснити таку особливість українського світосприйняття, як естетизм та сентиментальність. Чому українська філософська думка не мала чіткого розмежування із літературою, історіографією, мистецтвом?
2. Проілюструйте прояв основних особливостей української філософії (антеїзму, екзистенційності, кордоцентризму) в ідеях Г. Сковороди. Розкрийте значення цих ідей для українського сьогодення.
3. Ознайомившись із ідеями П.Куліша, що лягли в основу концепції «хуторянської України», визначте наскільки подібні погляди: а) були співзвучні часу; б) відповідають українському менталітету; в) прийнятні в наш час.
4. Ознайомтесь із поглядами Г.Сковороди на властивості людини та її життєву долю: «Неможна знайти щастя поза собою, істинне щастя перебуває всередині нас. Безперервно думай, щоб пізнати себе. І оце-то є молитва, тобто розпалювання твоїх думок до цього. Це - крик твій, крик таємний... Оце і є бути щасливим — пізнати, знайти самого себе». Як осмислює Г.Сковорода найважливіші умови досягнення людиною її життєвого щастя? У чому саме полягає це щастя? Що спонукає людську душу прагнути дістатись до вічного?
5. Уважно вчитайтесь у наведені фрагменти і визначте, прихильником яких філософів був Д. Донцов. Якою мірою можна вважати його міркування виправданими? Оцініть їх історичну і сучасну значущість. «Щоб успішно поборювати зовнішні напасті й розривну роботу сил організму зсередини, мусить член провідної касти вміти сам не піддатися ніяким шкідливим впливам, які підточували б, ослабили або знищили його основну чесноту — його мужність... Бути невблаганним і твердим до себе, щоб бути невблаганним і твердим до ворожих спільнот зовнішнього світу і власної спільноти» (Д.Донцов).

Тема 4. Проблеми сучасної філософії (заняття 1)**Реферати, есе:**

1. Ірраціоналізм як основоположний напрямок в некласичній філософії.
2. Проблема людини в екзистенціальній філософії.
3. Діалектика свободи та відповідальності в філософії екзистенціалізму.
4. Несвідоме і масова свідомість в неофрейдизмі.
5. Вчення Е. Фромма про зміни типів соціального характеру в суспільно-історичному розвитку.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Ознайомтеся з основними тенденціями некласичної філософії кінця ХІХ століття.
2. Обміркуйте, чому страх смерті, згідно екзистенціалізму, - це спосіб наближення людиною до справжнього існування.
3. Основні ідеї антропології М. Шелера.
4. Зміст критики фрейдизму у концепції Е. Фромма.

5. Основні ідеї праці А. Шопенгауера «Світ як воля і уявлення».
6. Сутність концепції інтуїтивного пізнання А. Бергсона.

Практичні завдання:

1. Продовжіть думку «Основними науковими відкриттями XIX-XX ст., які змусили філософію переосмислити коло своїх проблем стали...». Аргументуйте відповідь.
2. Наведіть життєві ситуації, в яких можна застосувати філософські положення С. Кьєркегора про істинно людський шлях до парадоксу і абсурду.
3. Як Ви розумієте тезу Ж.-П. Сартра: «Людина, засуджена до свободи, покладає тяжкість усього світу на свої плечі»?
4. Порівняйте наступні два висловлювання російського філософа М.О. Бердяєва:
  - «Техніка є виявленням сили людини, її царської позиції в світі. Вона свідчить про людську творчість і винахідливість і покликана бути цінністю і благом».
  - «У світі техніки людина перестає бути приземленою, оточеною рослинами і тваринами. Вона живе в новій металевій дійсності, дихає іншим, отруєним повітрям. Машина убивчо діє на душу... Сучасні колективи - не органічні, а механічні... Техніка раціоналізує людське життя, але раціоналізація ця має ірраціональні наслідки».
 Що тривожить мислителя, який оспівав людську свободу, що дозволила створити світ машин? Що означає «ірраціональні наслідки» раціональної діяльності людини? У чому їх небезпека?
5. Зробіть мультимедійну презентацію на тему «Відношення людини до «світу права» в некласичній філософії».

Тема 4. Проблеми сучасної філософії (заняття 2)

Реферати, есе:

1. Неопозитивістські версії розвитку наукового знання.
2. Наукова революція і концепція зміни парадигм Т. Куна.
3. Історичні варіанти осмислення мови в філософії XX століття.
4. Філософська герменевтика Х.-Г. Гадамера.
5. Релігійна філософія томізму та неотомізму: порівняльний аналіз.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Сутність механістичного еволюціонізму Г. Спенсера. 3. Розкрийте значення технократизму та його критики.
4. Проблема критерію істинності наукового знання та сутність принципу верифікації у позитивістській гносеології.
5. Як співвідносяться між собою позитивізм, неопозитивізм та постпозитивізм? Аргументуйте відповідь.
6. Чому представники філософії лінгвістичного аналізу (Дж. Мур, Л. Вітгенштейн) вважають, що філософські проблеми виникають в результаті нерозуміння логіки природної мови, слововжитку? Чи так це? Знайдіть способи

спростування даної тези, а також дійсні смисложиттєві основи філософських проблем.

7. Наведіть аргументи «за» і «проти» конвенціоналістської концепції істини.

8. У чому відмінність понять «модернізм» та «постмодернізм»? Наведіть приклади.

Практичні завдання:

1. Спробуйте заповнити таблицю:

Основні напрями сучасної філософії

Напрями	Проблеми	Представники

2. На думку американського філософа Ч. Пірса - представника прагматизму, «істина це - те, у що ми віримо».

- Що таке прагматизм?

- Які основні його положення?

- Як з ним пов'язаний вислів Ч. Пірса? Висловіть своє ставлення до прагматизму.

3. Спробуйте схематично відобразити основні напрями позитивістської філософії.

4. Зробіть мультимедійну презентацію на тему «Філософія та наука в ХХ столітті».

5. Обгрунтуйте оцінку теорії З. Фрейда за допомогою фрагментів з праці Е.Фрома (послідовника З. Фрейда): «... У чому полягає головна відмінність між: психологічним підходом, розвинутим нами, і точкою зору Фрейда? Перша відмінність полягає в тому, що ми вважаємо людську природу обумовленою головним чином історично, хоча і не применшуємо значення біологічних факторів... Наступна важлива відмінність тісно пов'язана з попередніми. Фрейд, виходячи із своєї орієнтації на інстинкти і свого глибокого переконання у порочності людської природи, схильний пояснювати всі ідеальні мотиви людини як породження чогось «негідного». Ми вважаємо, що такі ідеали, як істина, справедливість, свобода можуть бути дійсними прагненнями людини. Ці ідеали не метафізичного характеру, а коріняться в умовах людського життя, і їх можна аналізувати з цієї точки зору».

Як вирішується проблема співвідношення біологічного і соціального в людині в психоаналізі і неофрейдизмі? Як розглядається ними природа несвідомого? В чому можна вбачати найбільші вади фрейдизму? Якою мірою, на вашу думку, слід враховувати та використовувати вчення З.Фрейда в поясненнях явищ протиправної злочинної поведінки? Наведіть конкретні приклади.

Тема 5. Філософські проблеми буття

Реферати, есе:

1. Сучасна наука про рівні і форми буття.
2. Буття як динамічна цілісність.
3. Значення онтології в підготовці майбутніх юристів.
4. Сучасна наукова картина світу: проблеми та альтернативи.
5. Теорія відносності про час і простір.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Проблема субстанції в історії філософії.
2. Культурно-історичний час і простір.
3. Сутність ідеалістичної концепції буття.
4. Поясніть зміст матеріалістичної концепції буття.
5. Онтологічний зміст вчення В. Вернадського про ноосферу.
6. Розгляньте співвідношення понять: «дух», «душа», «психіка», «свідомість».
7. Що означає положення про те, що свідомість не лише відображає світ, але й створює його?
8. Проаналізуйте взаємозв'язок індивідуальної та суспільної свідомості.
9. Суттєві ознаки свідомості людини та її принципова відмінність від інтелекту тварин.
10. У чому полягає взаємозв'язок свідомості і мови? Які філософські школи вважають цю проблему головною?

Практичні завдання:

1. Поясніть, якою філософською традицією можна пояснити наведене нище окреслення філософського змісту поняття буття та розуміння хибного та істинного, що його дав Аристотель: «Казати про суще, що його немає, або про не-суще, що воно є, - значить казати хибне; а казати, що суще є, а не-суще не є, - значить казати істинне». Аргументуйте свою відповідь.
2. Поміркуйте, чому виникла потреба переходу від класичного розуміння буття до некласичного.
3. Порівняйте приведені нижче позиції Б.Спінози та Дж.Берклі щодо субстанції. В якому відношенні перебувають вони між собою (протилежності, тотожності, взаємодоповнюваності тощо)? Обґрунтуйте Вашу думку.
«Під субстанцією я розумію те, що існує саме в собі і постає саме через себе, тобто те, постання чого не потребує постання іншої речі, з якої воно повинно було б утворитися» (Б.Спіноза).
«Немає субстанції, крім духу чи того, хто сприймає... Не може бути немислячої субстанції або немислячого субстрату цих ідей» (Дж.Берклі).
4. Поясніть, чому в сучасній філософії буття постає як вища цінність та предмет моральної відповідальності людини за свої дії.
5. Як Ви прокоментуєте онтологічні складові знаменитої фрази В. Шекспіра: «Бути чи не бути? Ось у чому питання!»?

Тема 6. Філософські проблеми пізнання (заняття 1)

Реферати, есе:

1. Поняття пізнання та його види.
2. Основні принципи сучасної гносеології.
3. Пізнання як вид духовної діяльності.
4. Діалектика об'єкта та суб'єкта пізнання як проблема сучасної гносеології.
5. Проблема гносеологічного образу в сучасній теорії пізнання.

Завдання для самостійного вивчення:

1. З'ясуйте, у чому полягає основне питання гносеології, і чому воно має саме такий зміст.
2. Історична еволюція гносеологічних уявлень про об'єкт та суб'єкт пізнання?
3. Чому пізнавальне відношення суб'єкта має суспільно-історичний характер?
4. Що таке гносеологічний образ, які його основні характеристики?
5. У чому полягає діалектика чуттєвого та раціонального в пізнанні?
6. Охарактеризуйте зміст та специфіку основних форм наукового пізнання.
7. Що таке агностицизм. Які його історичні форми?

Практичні завдання:

1. Яке трактування джерел пізнання поділяється автором: «Вище знання – природжене знання. Нижче знання – придбане навчанням. Ще нижче – знання придбані в підсумку подолання труднощів» (*Конфуцій*).
2. Прочитайте текст і дайте відповіді на поставлені питання: «.. починаючи міркувати про людську особистість, ми відразу відчуваємо, яку фундаментальну роль виконує пізнання в її житті. Засадою всього нашого духовного життя слугує унікальна здатність пізнання на всіх його ієрархічних сходинках - від простого ознайомлення до проникнення в сутність явищ - прилучення до всього іншого світу. Всі наші бажання і прагнення, наші радощі й скорботи, наша любов та ненависть передбачають наявність пізнання, усвідомлення об'єкта наших бажань, прагнень, любові, знання про нього, розумного сприйняття". (Д. фон Гільдебранд).

Оцініть особливості пояснення феномена пізнання у наведеному твердженні. Якими специфічними рисами людини та людської життєдіяльності тут пояснюється її пізнавальна здатність? На що воно спрямоване?

3. Які аргументи Ви можете навести для обґрунтування тези: «Світ пізнаваний». Як із цим твердженням поєднати відомий парадокс процесу пізнання: чим більше ми знаємо, тим більшою є межа між знанням та непізнаним?.
4. Визначте, з яким філософським напрямом пов'язана наступна теза: «Знання людини ніколи не досягають більшого, ніж дають йому відчуття. Усе, що недоступно відчуттям, недоступно і для розуму» (К.Гельвецій).

5. Яка гносеологічна позиція відстоюється філософом: «Усі думки і дії нашої душі випливають із її власної сутності і не можуть бути їй повідомлені... почуттями» (Г. Лейбніц). Аргументуйте свою відповідь.

Тема 6. Філософські проблеми пізнання (заняття 2)

Реферати, есе:

1. Проблема істини в пізнанні. Основні концепції істини та їх оцінка.
2. Істина та життєва правда.
3. Проблема критеріїв істини в сучасній філософії.
4. Взаємозв'язок логіки та інтуїції, пояснення та розуміння в пізнанні.
5. Діалектика істини та омани в сучасній філософії.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Завдяки яким своїм суттєвим характеристикам саме практика є основним критерієм істини?
2. Що означає конкретність істини і чим вона зумовлена?
3. У чому полягає діалектика абсолютного і відносного в об'єктивній істині?
4. Співвідношення класичних та сучасних гносеологічних уявлень про істину.
5. З'ясуйте, чому омана є постійним супутником істини в процесі пізнання.
6. Порівняйте зміст понять «істина» та «правда».
7. Аналітичні та практичні шляхи встановлення істини.

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте гносеологічну позицію автора: «Що істинно, те абсолютно істинно саме по собі; істина тотожно єдина, чи сприймають її в судженнях люди або чудовиська, ангели або боги... Навіть якби всі підвладні тяжінню маси зникли, закон тяжіння тим самим не знищився б, але просто залишився б за межами можливого застосування» (Е.Гуссерль).
2. «І яке мірило істини може бути ясніше і вірніше, як не сама істинна ідея? Як світло виявляє і саме себе, і навколишню тьму, так і істина є мірило і самої себе, і хиби» (Б.Спіноза). Чи згодні Ви з філософом? Обґрунтуйте свою думку.
3. Дайте визначення поняття «об'єктивна істина». Чи можлива істина за межами існування суб'єктів пізнання? Аргументуйте свою відповідь.
4. На яку особливість пізнання звертав увагу Ф. Бекон, стверджуючи, що «Істина – донька Часу, а не Авторитету»?
5. Прочитайте текст і дайте відповіді на поставлені питання: «.. *Поняття істини безпосередньо прикладається не до речей, але до знань про предмети, що перебувають в мисленні... Але якщо розглядати відношення мислення до речей з позиції його основ, то доведеться заявити, що істина скоріше вміщена в речі, ніж у мислення. Коли я стверджую, що щось існує, то це буде істинним лише завдяки тому, що це існує в реальності... Онтологічна істина... значить лише те, що суще та істина взаємоперетворювані...*» (Е. Жільсон) Спробуйте пояснити своїми

словами співвідношення логічної та онтологічної істини. Як би ви прокоментували твердження про те, що істина вміщена в речі?

Тема 7. Проблеми філософської методології (заняття 1)

Реферати, есе:

1. Історія розвитку філософської методології.
2. Зміст та структура методологічного знання.
3. Специфіка впливу філософської методології на розвиток юриспруденції.
4. Філософсько-методологічні підстави, основи права.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Філософська методологія та методи конкретно-наукового пізнання.
2. Докласичний та класичний етапи розвитку філософської методології.
3. Поляризація емпіристського індуктивізму та раціоналістського дедуктивізму в класичній методології.
4. Основи діалектики як методологічного вчення: принципи, закони та категорії.
5. Історичні форми діалектики та їх сучасне переосмислення.
6. Діалектична та метафізична картини світу.

Практичні завдання:

1. Обґрунтуйте переваги та вади індуктивістської та дедуктивістської методології.
2. Поясніть діалектичну сутність права як засобу гарантування суб'єктивної свободи для кожного шляхом її нормативного обмеження для всіх.
3. У чому, на Вашу думку, полягає діалектика співвідношення принципу всезагального зв'язку та принципу розвитку? Чим зумовлена їхня кореляція?
4. Розкрийте зміст діалектики сутності та явища, форми і змісту, одиничного та загального, необхідного та випадкового в процесі динаміки правових явищ. Наведіть приклади.
5. Виявіть ознаки догматизму у методології юридичної діяльності. Проаналізуйте позитивну та негативну сторони юридичного догматизму.

Тема 7. Проблеми філософської методології (заняття 2)

Реферати, есе:

1. Причини та наслідки кризи класичної філософської методології.
2. Некласична та постнекласична методологія: порівняльний аналіз.
3. Основні методологічні парадигми сучасності та особливості їх застосування в юриспруденції.
4. Синергетика та діалектика.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Зміст методологічних принципів релятивності та нелінійності.

2. Поняття «людиномірності світу» у некласичній та постнекласичній методології.
3. Індетермінізм та статистичний підхід у сучасній картині світу.
4. Неопозитивістська та постпозитивістська методологічні концепції.
5. Феноменологія та герменевтика.
6. Екзистенціалізм та постмодернізм як реакція на позитивістську методологію.
7. Теорія самоорганізації та концепція глобального еволюціонізму.

Практичні завдання:

1. Визначте, з яким історичним етапом розвитку науки пов'язана наступна методологічна позиція: «методи пізнання є залежними від гносеологічних установок суб'єкта, а не детермінуються самим досліджуваним об'єктом». Обґрунтуйте свою відповідь.
2. Поясніть зміст методологічного принципу інтерсуб'єктивності. Проілюструйте його застосування для пояснення механізмів динаміки наукових знань та громадської думки.
3. Як з точки зору принципів самоорганізації (зокрема, принципу взаємообмеження свобод) можна пояснити стихійне (природне) унормування людських стосунків?
4. Поясніть зміст статистичного підходу до тлумачення закономірних зв'язків. Наведіть приклади.
5. Проаналізуйте можливі перспективи, пріоритетні напрямки розвитку філософської методології. Обґрунтуйте свою позицію.

Тема 8. Сучасна філософська антропологія (заняття 1)

Реферати, есе:

1. Філософська антропологія як галузь наукового дослідження.
2. Людиномірність періодизації історико-філософського процесу.
3. Особливості трактування людини у філософії стоїків і Сократа.
4. Нове бачення людини у релігійній філософії Августина Аврелія.
5. «Антропологічна криза» на межі XIX-XX століть та її історичні наслідки для юриспруденції.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Філософська антропологія як філософське вчення про творення людиною себе («повернення людиною до себе істинного»).
2. Філософська антропологія як провідний напрям сучасної філософської думки.
3. Зміст і завдання філософської антропології.
4. Проаналізувати відмінності дуалістичного та моністичного підходів до визначення біологічно-соціальної природи людини.
5. Фундаментальні виміри людського буття.
6. Основні типи філософських моделей людини.
7. Базові передумови самотворення: свобода, ідентичність, автентичність.

8. Синтез поглядів на людину у філософії постмодерну.

9. Характеристика «життєвого світу людини».

10. Обґрунтувати основні риси образу людини у філософії екзистенціалізму.

Практичні завдання:

1. «Середньовіччя визначало сутність людини під двома кутами зору. З одного боку, вона була Божою істотою, підлеглою Богові і під його владою, але, з другого, вона ж — носій образу і подоби Божої, безпосередньо пов'язана з ним і покликана до вічного життя. Абсолютно менша від Бога, однак безумовно більша за будь-яку істоту... Зміна картини світу поставила місце людини у світі під знак запитання. Людина опиняється "десь", у місці щораз випадковому.

Новий час намагається витягнути людину з центру буття. Для цієї доби людина вже не ходить більше під Богом, який з усіх сторін обіймає світ; людина тепер автономна, вільна робити, що бажає, і йти, куди заманеться. — однак і вінцем творіння вона вже більше не є, стала лише однією з частин світобудови. Новий час, з одного боку, підносить людину - за рахунок Бога, проти Бога; з другого боку, з геростратовою радістю він робить її часткою природи, яка в принципі не відрізняється від тварини і рослини». (Р.Гвардіні)

З чим пов'язує видатний мислитель ХХ століття Р.Гвардіні зміну положення людини у світі? Як на Вашу думку, яке місце відводиться людині у ХХІ столітті?

2. Співставте, порівняйте тексти видатних діячів Відродження і Реформації, прослідкуйте ідейний перехід від антропоцентризму до критичного бачення ролі людини у світі.

Піко делла Мірандола: «О чудове і величне призначення людини, якій дано досягти того, чого вона прагне, і бути такою, якою вона хоче! Тварини з утроби матері виходять такими, якими їм призначено залишитися назавжди... Тільки людині дав батько насіння і зародки, що можуть розвиватися по-всякому. Який буде за ними догляд, такі вони принесуть квіти і плоди... Ти лише один, не стримуваний ніякою вузькістю меж, своєю сваволею окреслиш межі тієї природи, в чій руки я віддав тебе. Посеред світу поставив я тебе, щоб тобі легше було проникнути поглядом у навколишнє. Я створив тебе істотою не небесною, але і не земною, не смертною, але і не безсмертною, щоб ти, далекий від обмежень, сам собі зробився творцем і сам викував остаточно свій образ. Тобі дано можливість опуститися до рівня тварини, але також і можливість піднятися до рівня істоти богоподібної — винятково завдяки твоїй внутрішній волі».

Еразм Роттердамський: «Ви не повірите, яку розвагу, яку потіху, яке задоволення роблять щодня люди богам! Тверезі передполудневі години боги звикли присвячувати вислуховуванню людських суперечок і обітниць, але коли, хлिसнувши нектару, вони втрачають цікавість до предметів важливих, то забираються вище, на небо, і відтіля дивляться вниз. Немає видовища приємнішого! Боже безсмертний, що за вистава ця блазнівська метушня

дурнів!.. От чоловік, що сохне за якоюсь жіночкою і тим сильніше закохується, чим менше має взаємності. Ось інший бере собі посаг, а не дружину... Цей запихає собі в горлянку все, що лише вдасться роздобути, хоча, може бути, незабаром йому доведеться голодувати. Цей нічого не знає приємнішого, ніж сон і дозвілля. Є й такі, які вічно галасують і хвилюються з приводу чужих справ, своїми ж зневажаються. Інший — увесь у боргах, а вважає себе багатієм... Цей заради малого і зрадливого прибутку нишпорить морем, довіряючи хвилям і вітрам своє життя, що не можна купити ні за які гроші... Знайдуться і такі, які вбачають зручний шлях до збагачення в тому, щоб прилеститися до самотніх дідків, у той час як інші, прямуючи до тієї ж мети, зваблюють багатих бабусь. Яка потіха для богів, коли і тих і інших буває обдурюють ті, яких вони хотіли надути...»

Блез Паскаль: «Що ж за химера - людина? Яке небачене, яке чудовисько, який хаос, яке поле суперечностей, яке диво! Суддя усіх речей, безглуздий земний хробак, хоронитель істини, стічна яма сумнівів та помилок, слава та сміття Всесвіту. Хто розплутає цей клубок? Дізнайся ж, гордовита людино, що ти – парадокс для себе самої. Примирися. безсилий розум! Замокни, безглузда природо! Дізнайся ж, що людина є нескінченно вищою від людини!»

Як, на Вашу думку, став можливим перехід від героїв Д. Аліг'єрі і Ф.Петрарки до Гамлета (В.Шекспір) і Дон Кіхота (М. Сервантес). Для аналізу використовуйте судження видатного кінорежисера ХХ ст. М.Козінцева:

«Велич Сервантеса і Шекспіра була в тому, що, побачивши всю на марність гуманістичних ілюзій, вони змогли – один у трагедії, другий у комедії – не тільки показати всю надмірність цих ілюзій, але й не загубити віри в людину».

3. «В історії, яка нараховує майже десять тисяч років, ми є першим поколінням, в якому людина повною мірою усвідомила свою власну проблемність. Я маю на увазі те, що вона вже не знає себе самої і усвідомлює це». (М.Шелер)

Прокоментуйте наведене міркування. Як Ви думаєте, які чинники життя та історії призвели до того, що людина перестала себе знати й розуміти? Як із цим пов'язана проблематичність правового, людського буття?

4. «Ми – люди ХХ століття, і нам не відійти від глобальних його проблем. А це, перш за все, проблема сучасного варварства, здичавіння. Це загроза «вічного спокою», тобто можливість вічного перебування у стані ні добра, ні зла, ні буття, ані небуття. Просто ніщо...»

Скарби культури тут не гарантія. Така катастрофа може статися до атомної катастрофи. Бо культура – не сукупність готових цінностей і продуктів, що лише чекають ужитку та усвідомлення. Це здатність і зусилля людини Бути, таке володіння живими розрізненнями, що безперервно, знову і знову відновлюється і розширює свої межі». (М.Мамардашвілі)

Чим байдужість і духовна інертність загрожує людству? Чому саме ці почуття, на думку філософа, є найбільшим і найстрашнішим ворогом людини?

5. «Тепер, коли ми навчилися літати у повітрі, як птахи, плавати під водою, як риби, нам не вистачає лише одного: навчитися жити на землі, як люди». (Б.Шоу)

Як Ви можете прокоментувати це твердження? Обґрунтуйте його. Як Ви розумієте вираз: «жити, як люди»? Чому, на Вашу думку, людині необхідно вчитися бути людиною?

Тема 8. Сучасна філософська антропологія (заняття 2).

Реферати, есе:

1. Цінності людини і людина як цінність.
2. Переоцінка цінностей як особиста і суспільна проблема.
3. Духовно-практичний вимір життя як процес людинотворення.
4. Життя і смерть: етико-філософська рефлексія.
5. Роль особистості в історії.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Антропосоціогенез та його системний характер.
2. Категоріальні виміри людського буття.
3. Потреби, інтереси та ціннісні орієнтири людини.
4. Гуманістичний ідеал людяності і неминуща цінність людського життя.
5. Проблема призначення та покликання людини: особистісний та суспільний вимір.
6. Проблема співвідношення біологічного і соціального в людині.
7. Феномен людської особистості та проблема її онтологічного статусу.
8. Сутнісні характеристики феномену людини.
9. Людська свідомість і її властивості.
10. Біологія і культура в генезі людини.

Практичні завдання:

1. «Особистістю не народжуються, а стають, розвиваючись; і не стихійно, автоматично, а в процесі активної цілеспрямованої діяльності, в першу чергу, у зв'язку з готовністю і здатністю до індивідуального самовизначення, самостійного вибору і рішення. Людина стає особистістю постільки, оскільки вона здобуває свою духовну, перш за все моральну свободу». (Л.А. Коган)

У чому відмінність між поняттями «індивідуальність» та «особистість»? Як Ви розумієте вираз «здобуття духовної, перш за все моральної свободи» людиною? Чому саме моральна свобода виступає передумовою формування особистості?

2. «У Новий час невір'я перестало бути підозрілим і провокаційним, а віра, зі свого боку, втратила місіонерську переконливість і колишню нетерпимість. В цій еволюції вирішальний удар був нанесений сталінізмом: при спробі стерти з пам'яті все, пов'язане з християнством, раптом стало до болю зрозуміло, що всі ми, віруючі й безбожники, богохульники і святоші, належимо до тієї самої культури, яка сягає коренями у християнське минуле, без якої ми були б лише

безтілесними тінями, резонерами, котрі розгубили свій словниковий запас, апатридами духу». (М.Кундера)

Що виступає передумовою сприйняття й оцінки людиною оточуючого світу? Для чого людині мати причетність, укорінення в певній культурі, культурній традиції? Яким чином, на Вашу думку, християнство вплинуло на сучасне життя? Які символи, образи сформувало, які цінності і чесноти прищепило?

3. Ознайомтеся із запропонованим текстом класика української літератури В.Самійленка та дайте відповіді на поставлені питання:

* * *

Якби знаття, що треба жить
І сподіватись, і бажати,
Прожив би так, щоб кожну мить
Для цілі одної віддати,
Щоб і хвилини не згубить.
Якби знаття, що треба жить.

Якби знаття, що все дарма,
Що в русі вічного створіння
Мети ніякої нема,
Навіщо радощі й боління,
Навіщо нам і жизнь сама...
Якби знаття, що все дарма?

Від чого, на Вашу думку, залежить умова формування сенсу життя? Яким чином концепція світоустрою впливає на моделювання людиною самої себе?

Для чого людині планувати, творити, вибудовувати своє майбутнє?

4. «... коли я кажу, що цінності ведуть або притягають людину, то в цьому мається на увазі, що у людини завжди є свобода: свобода робити вибір між прийняттям і відторгненням того, що пропонується, тобто між тим, чи здійснити потенційний смисл (життя), чи залишити його нереалізованим.

Однак слід усвідомити, що у людини не існує такої речі, як моральний потяг, або навіть релігійний потяг в тому сенсі, який мається на увазі, коли говорять, що людина детермінована базовими інстинктами. Людина не має вихідної схильності до моральної поведінки; у кожному конкретному випадку вона вирішує вчиняти морально. Людина вчиняє так не для того, щоб задовольнити моральний потяг і мати спокійну совість, вона вчиняє так заради справи, якій вона себе присвятила, або заради людини, яку вона кохає, або заради свого Бога. Якщо ж вона дійсно веде себе морально, щоб мати спокійну совість, вона стає фарисеєм¹ і перестає бути справжньою моральною особистістю. Я думаю, що навіть святі не піклувалися про щось інше, окрім як

---

¹ Фарисей – у Стародавній Іудеї – послідовник релігійно-політичної течії, що виражала інтереси заможних іудеїв і відзначалася фанатизмом та надмірною увагою до зовнішніх проявів релігійності. У переносному значенні дане слово вживається для означення лицемірної людини, ханжі.

про служіння Богу, і я не думаю, що вони коли б то не було ставили собі за мету бути святими. Якщо б таке сталося, вони стали б скоріше перфекціоністами², аніж святими. Звичайно, «спокійна совість – найкраща подушка», як стверджує німецька приказка; але справжня моральність є дещо більше, ніж снодійне або транквілізатор³. (В.Франкл)

Що, на Вашу думку, змушує людину вчиняти морально? Чи може людина вирішити і послідовно реалізовувати у життєдіяльності високоморальну «правильну» поведінку протягом усього життя? Якою має бути, на Ваш погляд, мотивація вчиняти морально?

5. «Людина – це єство, що спрямоване до майбутнього й усвідомлює, що воно проектує себе у майбутнє. Людина – це перш за все проект, що переживається суб'єктивно, а не мох, не пліснява і не цвітна капуста. Нічого не існує до цього проекту, немає нічого на небі, і людина стане такою, яким є її проект буття... Якщо існування дійсно передує сутності, то людина є відповідальною за те, чим вона є. Отже, перш за все екзистенціалізм віддає кожній людині у владарювання її буття та покладає на неї повну відповідальність за існування». (Ж.-П. Сартр)

Що б Ви відзначили, як новий момент філософської рефлексії у міркуваннях Ж.-П.Сартра? Від чого залежить і чим обумовлюється відповідальність людини?

Тема 9. Метафізика і феноменологія в сучасній філософії

Реферати, есе:

1. Специфіка причинно-наслідкових зав'язків в юридичних науках.
2. Категорії «можливість» і «дійсність» в історії філософії.
3. Сучасні концепції прогресу
4. Види детермінізму.
5. Види індетермінізму.
6. Історична роль метафізики як методу пізнання в історії філософії.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Детермінізм у вченні Чарльза Дарвіна.
2. Загальна характеристика синергетичної детермінації.
3. Загальна характеристика детермінації у квантовій механіці.
4. Наведіть приклади застосування законів і категорій діалектики до пояснення особливостей політичного протистояння або правового розвитку в сучасному суспільстві.
5. Основні ідеї праці Ф. Енгельса “Діалектика природи”.
6. Проблема насильства в суспільному розвитку.
7. Історія як прогрес свободи, справедливості і права.
8. Єдність і суперечливість світової історії.

² Перфекціонізм – вчення про здатність людини до і всього людства до вдосконалення.

³ Транквілізатор – лікарський препарат, що знімає нервові збудження, діє заспокійливо.

9. Світовий розвиток як результат предметно-практичної, цілеспрямованої діяльності людей.

10. Лапласівський детермінізм та статистичний детермінізм: порівняльна характеристика.

Практичні завдання:

1. Обґрунтуйте діалектичний характер процесу пізнання людиною світу. Наведіть приклади вияву законів діалектики у процесі руху від незнання до знання.

2. Наведіть приклади наявності метафізичних елементів у правових поняттях. Обґрунтуйте можливість застосування метафізичного методу у правових дослідженнях.

3. Опишіть діалектичні зв'язки таких правових явищ як злочин і покарання. Назвіть конкретні принципи, закони і категорії діалектики, які проявляються у їх взаємодії.

4. Обґрунтуйте можливість застосування положень синергетики у дослідженні суспільних явищ. Наведіть приклади суспільних процесів, які можна описати конкретними категоріями синергетики, та продемонструйте як це зробити.

5. Продемонструйте, за допомогою таблиці, механізм дії законів діалектики у дослідженні обставин в юридичній практиці, відшукавши протилежності, суперечності та їх подолання у процесі встановлення істини.

Тема 10. Філософські проблеми суспільства

Реферати, есе:

1. Соціальна філософія про актуальні проблеми сучасного вивчення суспільства.

2. Соціальний простір і час: основні закономірності розвитку.

3. Значення ЗМІ у становленні базових ідей в суспільстві.

4. Проблема суб'єкта і об'єкта історії: підходи до аналізу.

5. Роль історичної пам'яті у здійсненні історичного процесу.

6. Інтернет і глобалізація.

7. Шляхи вирішення глобальних світових проблем.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Що відрізняє суспільство як систему від інших систем?

2. Чому протиріччя природної та культурної організації людини можна назвати джерелом розвитку суспільства?

3. Визначте, яких якостей надає людині сучасне суспільство. Чи залежить суспільство від людини?

4. Як змінюється суспільство під впливом впровадження нанотехнологій?

5. Поясніть, що таке віртуальна реальність. Чи може вона повністю, суттєво замінити дійсність?

6. Подумайте, чи може правник ефективно виконувати свої професійні обов'язки, не маючи навичок комунікацій з іншими людьми? Відповідь обґрунтуйте.

Практичні завдання:

1. Проаналізуйте твердження: соціальна філософія займається не лише тим, що є, але і тим, що має бути.
2. На прикладах реальних подій життя і професійної діяльності охарактеризуйте основні моменти співвідношення людини і суспільства.
3. «Прогресувати можемо лише ми, людські індивіди, і ми можемо робити це захищаючи та посилюючи ті демократичні інститути, від яких залежить свобода» (К. Поппер).
Як Ви вважаєте, яку позицію займає автор у питанні про співвідношення людини і суспільства? Чи згодні Ви з його думкою?
4. Яким чином, на Вашу думку, осмислення історії може допомогти людині пізнати саму себе? Обґрунтуйте Вашу думку, за допомогою посилань на позиції представників провідних філософських напрямів сучасності.
5. Поясніть, про який «кінець історії» веде мову Ф. Фукуяма. На якій філософській концепції ґрунтується його висновок?
6. Як Ви розумієте вислів: «Історія мала б дуже містичний характер, якби «випадковість» не відігравала ніякої ролі»?
7. Розкрийте зміст судження: «Люди самі створюють свою історію, але вони створюють її не так, як їм заманеться...».
8. Розкрийте зміст вислову: «Кожний прогрес в органічному розвитку є разом з тим і регресом».
9. Розкрийте та обґрунтуйте зміст тези: «Чим досконаліша демократія, тим ближче момент, коли вона стає непотрібною».
10. Поясніть, про який «кінець історії» веде мову Ф. Фукуяма. На якій філософській концепції ґрунтується його висновок?

Тема 11. Сучасні проблеми цивілізації і культури**Реферати, есе:**

1. Культура, контркультура, квазікультура.
2. Культура як духовно-матеріальне джерело прогресу людства.
3. Філософія культури і парадигми філософського мислення.
4. Українська правова культура: діалектика національного і загальнолюдського.
5. Кризові явища та народження нової культури.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Назвіть витоки, рушійні сили та чинники суспільного прогресу.
2. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що науковий прогрес обмежує свободу людини?
3. Окресліть існуючі підходи до тлумачення інформаційного суспільства.
4. Виділіть позитивні та негативні наслідки глобалізації?
5. Якими, на Вашу думку, повинні бути міжкультурні зв'язки за умов глобалізації сучасного культурно-історичного процесу?
6. Як співвідносяться культура і природа людини?
7. Назвіть причини загострення питання про культуру наприкінці XIX – у XX ст.?

8. Як Ви розумієте «елітарність» культури?

9. Проаналізуйте головні тенденції розвитку культури наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

10. Порівняйте позитивні оцінки цивілізації з негативними, спробуйте зробити самостійні, але аргументовані висновки.

Практичні завдання:

1. Окресліть морально-психологічні наслідки науково-технічного прогресу в контексті юридично-правової їх оцінки.

2. Дайте визначення поняттю «глобалізація». Яке значення вкладають в це поняття такі дисципліни як економіка, соціологія, історія, культурологія та соціальна філософія?

3. Чи згодні Ви з тим, що цивілізація має соціальний характер, а культура індивідуальний? Чи може технічний прогрес негативно впливати на розвиток культури? Наведіть приклади.

4. Як Ви вважаєте, чи може існувати людина і суспільство поза тим, щоб впливати на середовище, змінювати його? Визначте заходи, що сприяли б уникненню найперших загроз сучасному людству.

5. Відомий французький просвітник Ж.-Ж. Руссо писав: «Наші душі розбещувалися по мірі того, як вдосконалювалися наука та мистецтво. Вони обвивають гірляндами квітів пута, що накладаються на людей, заглушають природне почуття свободи».

Як Ви вважаєте, чим могла бути викликана така негативна оцінка культури? Чи згодні Ви з тим, що розвиток науки і мистецтва негативно позначається на стані культури та моралі? Чи погоджуєтесь Ви з тим, що науковий прогрес обмежує свободу людини?

6. Проаналізуйте наведені визначення поняття «культура». Визначте переваги та недоліки наступних визначень. Обґрунтуйте Вашу думку, за допомогою посилань на позиції представників провідних філософських напрямів сучасності:

а) культура - це все створене людьми у процесі фізичної та розумової праці для задоволення різноманітних матеріальних та духовних потреб суспільства;

б) культура - це сукупність матеріальних та духовних цінностей, а також способів їх створення, вміння використовувати їх для прогресу людства та передача від покоління до покоління;

в) культура - це сукупність ідей, що переходять від індивіда до індивіда шляхом символічних дій, слів або наслідування;

г) культура - це сума всіх видів діяльності людей, звичаїв, вірувань, знань;

д) культура - це така поведінка людини, якій вона навчилася, а не наслідувала генетично.

7. Прокоментуйте наведені міркування. Що вважає І.Я.Франко основою поступу? Якою мірою сучасні уявлення про розвиток суспільства відповідають

його твердженням? Чому відкриття письма та друкарства письменник вважав найважливішими подіями в історії поступу?

“Поступ не тримається одного місця, а йде, мов буря, з одного краю до іншого, лишаяючи по часах оживленого духу пустоту та занепад... В історії людства бачимо два великі факти, що дивують нас як... надзвичайно важливі для поступу, як, мабуть, жодні інші. Цими фактами є: винайдення письма і винайдення друку. Обидва ті факти стоять, як велетенські верстові стовпи на межах великих епох. Людство споконвіку прагне до однієї мети - до щастя. Того щастя вона досягне аж тоді, коли наука і праця зіллються для неї воедино, коли всяка наука її буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки” (І. Франко).

Тема 12. Проблеми взаємозв'язку законів буття та соціальних законів (заняття 1)

Реферати, есе:

1. Зміст і сутність сучасних концепцій співвідношення законів буття та соціальних законів.
2. Проблема суспільного блага в історії світової культури. Право як елемент всезагального блага.
3. Проблема людського начала в сучасній філософії.
4. Вплив способів людської буттєвості на історичний розвиток права.
5. Способи осягнення світу людиною.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Чому в різні історичні епохи визначаються протилежні відповіді на світоглядно-методологічні питання щодо розуміння взаємозв'язку законів буття та соціальних законів ?
2. Чим відрізняються між собою поняття «природа», «планета», «Всесвіт», «дійсність», «буття»?
3. Визначте найважливіші етапи у взаємовідносинах між суспільством та природою.
4. Які особливості й ознаки «другої природи»?
5. У чому полягає суть суспільного прогресу?
6. Які основні соціальні наслідки науково-технічної революції?
7. У чому полягає суть коеволюційного шляху розвитку суспільства?
8. Як в людині співвідноситься тілесне – соціальне – духовне?
9. Чи можлива соціальна типологізація особистостей?
10. Як співвідносяться особистість і суспільство?

Практичні завдання:

1. Як залежить правосвідомість від суспільного буття та яким є її зворотний вплив на буття? Відповідь обґрунтуйте.
2. Розкрийте зміст та наведіть приклади (конкретно-історичні моделі) вирішення світоглядної настанови «Пізнай самого себе!». Визначте пріоритети у ставленні до професії, сенсожиттєвих стратегій особистості.

3. Як, на вашу думку, співвідносяться поняття: «свідомість», «самосвідомість», «несвідоме», «підсвідоме» та «надсвідоме»? Відповідь обґрунтуйте.
4. Яку роль відіграє самосвідомість: а) в діяльності свідомості? б) в людському свідомому самоконтролі? в) в творчому мисленні? г) в самооцінці та осмисленні своєї природи? Відповідь обґрунтуйте.
5. «У чому полягає істотна відмінність людини від тварини? Найбільш проста, найбільш загальна і в той же час найбільш звичайна відповідь на це питання – у свідомості. Свідомість має місце лише там, де є суб'єкт, здатний зрозуміти свій рід, свою сутність. Свідомість у точному або власному значенні слова та усвідомлення нескінченного співпадають; обмежена свідомість не є свідомість» (Л.Фойєрбах).
6. Спробуйте прояснити для себе, які принципово нові перспективи для людини відкриваються через її здатність усвідомлювати нескінченне, як це впливає на спосіб людської дії, на її життя? Чому обмежена наявним свідомість не може бути свідомістю у повному сенсі?
7. Розкрийте зміст судження: «Люди самі створюють свою історію, але вони створюють її не так, як їм заманеться...».
8. Розкрийте зміст вислову: «Кожний прогрес в органічному розвитку є разом з тим і регресом».
9. Як ви розумієте вислів: «Історія мала б дуже містичний характер, якби «випадковість» не відіграла ніякої ролі»?
10. «Прогресувати можемо лише ми, людські індивіди, і ми можемо робити це захищаючи та посилюючи ті демократичні інститути, від яких залежить свобода» (К. Поппер). Як Ви вважаєте, яку позицію займає автор у питанні про співвідношення людини і суспільства? Чи згодні Ви з його думкою?

Тема 12. Проблеми взаємозв'язку законів буття та соціальних законів (заняття 2)

Реферати, есе:

1. Зміст і сутність сучасних концепцій правової дійсності і реальності.
2. Проблема суспільного блага в історії світової культури. Право як елемент всезагального блага.
3. Суцце та належне в моралі та праві.
4. Сутність та існування, зміст і форма, можливість і дійсність права.
5. Часове та просторове буття права. Єдність минулого, сучасного та майбутнього в праві.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Що вивчає онтологія права?
2. В чому полягає мета права: у забезпеченні державного контролю над життєдіяльністю громадян чи у наданні громадянам держави максимуму можливої на даному етапі розвитку суспільства свободи?

3. Зміст правових норм визначається економічно панівним класом даної держави чи співвідношенням її соціальних сил?
4. Як співвідносяться поняття права та правової реальності?
5. Що розуміли під суспільним благом мислителі античності?
6. Як співвідносяться поняття “всезагальне благо”, “справедливість” і “право”?
7. Що служить критерієм справедливості?

Практичні завдання:

1. Розробіть схему, яка б відображала структуру правової реальності (за С. Максимовим).
2. Розробіть схему, яка б відображала структуру правової норми (за В. Бачиніним).
3. Дайте інтерпретацію судження: “Право є формою суспільного буття, що виникає з конфлікту різних соціальних груп нерівної сили. Його мета встановити і підтримувати панування більш сильної групи над слабшою шляхом використання юридичних норм державною владою. Тому головне завдання права полягає в увічненні соціальної та економічної нерівності”.
4. Розробіть схему-таблицю, яка б відображала основні відмінності позитивного та природного права.
5. Визначте специфічні правові характеристики (компоненти) ідеалів всезагального блага, свободи, рівності та справедливості.
6. Проаналізуйте твердження: згідно вчення соціальної філософії, все розумне має бути дійсним, а дійсне розумним. Обґрунтуйте Вашу думку, за допомогою посилань на позиції представників провідних філософських напрямів сучасності.
7. На прикладах реальних подій життя і професійної діяльності охарактеризуйте основні моменти співвідношення як залежності рівня розвитку людини і суспільства.
8. Яким чином, на Вашу думку, осмислення історії права може допомогти правнику пізнати самого себе? Обґрунтуйте Вашу думку, за допомогою посилань на позиції представників провідних філософських напрямів сучасності.

Тема 13. Проблеми взаємозв’язку моралі, права і закону

Реферати, есе:

1. Значення етики права і філософії права у підготовці майбутніх юристів.
2. Природне і позитивне право як базові структурні елементи правової реальності.
3. Основні форми буття права: ідея права, закон, правове життя.
4. Право як гармонія суспільного та індивідуального блага.
5. Право як міра свободи та відповідальності.

Завдання для самостійного вивчення:

1. За якими критеріями визначають і поділяють типи праворозуміння? В чому протилежність і взаємодоповнюваність цих позицій?

2. Які світоглядно-методологічні джерела і особливості, переваги і недоліки юридичного позитивізму як основної концепції позитивістського типу праворозуміння?
3. Розкрийте співвідношення права і закону, права і влади як одвічних проблем філософії права.
4. У чому полягає гуманістична природа природно-правової концепції праворозуміння? Назвіть головні складові елементи ідеї права.
5. Які теоретико-методологічні передумови, межі й можливості юснатуралізму?
6. Які основні рівні в структурі правової реальності можна виділити?
7. Якою є особливість античного та християнського тлумачення проблем суспільного блага? Назвіть специфічні правові характеристики (компоненти) всезагального блага.
8. Як співвідносяться поняття: всезагальне благо, цінність і право?
9. Які характерні риси основних концепцій справедливості?
10. Який механізм впливу ціннісно-нормативних систем на соціальну активність особистості?

Практичні завдання:

1. Здійсніть порівняльний аналіз юснатуралізму та юридичного позитивізму як типів праворозуміння. Складіть відповідну таблицю.
2. Визначте головні критерії, за якими розмежовуємо та розрізняємо об'єктивістський та суб'єктивістський способи обґрунтування правового буття.
3. Розробіть схему, яка б відображала структуру правової реальності з визначенням змісту й обсягу її основних рівнів.
4. Наведіть погляди провідних вчених щодо сутності права та його проявів. Законспекуйте основні положення одного з першоджерел.
5. Уважно прочитайте вислів мислителя та прокоментуйте його в аудиторії: «Рівність прав не в тому, що всі ними користуються, а в тому, що вони всім надані». Що хотів Луцій Анней Сенека (Молодший) сказати цим твердженням і як він розуміє рівність?
6. Поміркуйте над цим положенням: «Ніхто, звичайно, не народжується на світ з уже готовими поняттями про право і справедливість, але людська природа влаштована так, що у певному віці ці істини природним чином засвоюються й виробляються» (Вольтер (Марі Франсуа Аруе)). Чи можна вважати Вольтера прихильником юснатуралізму?
7. Проаналізуйте наступну тезу з позиції філософії екзистенціалізму: «У демократичних, вільних країнах кожна людина має право висловлювати свою думку, і кожна людина має право його не слухати» (Г. Норман Коллі). Який практичний юридичний та світоглядний сенс даного вислову?
8. Чи погоджуєтесь Ви із наступним твердженням: «Право – перевага, яким природа наділила сильного перед слабким, для того щоб слабкий йому підкорився» (У. Бренн)? Обґрунтуйте Вашу позицію.

9. Дайте власну оцінку наступному твердженню: «Міжнародні закони існують тільки в збірниках міжнародних законів» (А. Ейнштейн)? Що мав на увазі мислитель і що спонукало його до такого висновку?

10. Складіть таблицю-схему, в якій були б відображені основні елементи ідеї права та графічно зобразіть визначальні, пріоритетні зв'язки між ними.

Тема 14. Філософські проблеми взаємодії влади, громадянського суспільства і держави

Реферати, есе:

1. Роль влади в становленні та розвитку права.
2. Взаємозв'язок форми держави та ціннісних основ правової системи.
3. Конкретно-історичний механізм об'єктивної обумовленості права та законодавства.
4. Право як рівний і справедливий масштаб свободи.
5. Влада та право у цивілізації майбутнього.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Які існують критерії поділу влад? Як співвідносяться між собою державна і політична влада?
2. Як історично розвивалася теорія розподілу влад?
3. Чи тотожні поняття “легітимація” і “легалізація”?
4. Як співвідносяться право і закон? Чи завжди закон є правовим явищем?
5. Які існують різновиди трактування категорії свободи в історії правових вчень?
6. Який зміст ідеї права? Як співвідносяться між собою свобода і право?
7. Які елементи складають основу правової свободи?
8. Політизація і ідеологізація права як перешкода ефективності правотворчості.
9. Які головні небезпеки авторитаризму та тоталітаризму для права?

Практичні завдання:

1. Розробіть схему, яка б відображала основні політико-правові інститути обмеження і врівноваження влади. Розкрийте сутність теорії розподілу влад.
2. Назвіть основні ознаки права. Проаналізуйте, чи є примус невід'ємним атрибутом права.
3. Розробіть схему, яка б відображала види примусу.
4. Продемонструйте схематично недостатність і обмеженість нормативного підходу до визначення права.
5. Розробіть схему, яка б відображала класифікацію законів (за В. Бачиніним). Обґрунтуйте твердження про те, що право – це особливий нормативно-ціннісний регулятор суспільних відносин.
6. Чи має правоохоронець більше прав, ніж інші громадяни нашої держави? Яким чином узгоджуються права поліції із правами людини і громадянина, відображеними в Конституції України? Обґрунтуйте відповідь конкретними прикладами та посиланнями на законодавство.

7. Як Ви вважаєте, що є головним для працівника правоохоронних органів у його професійній діяльності: буква закону чи моральні принципи? Проаналізуйте ситуацію, в якій колега по роботі закликає поліцейського заради професійної солідарності "обійти" закон.
8. Яка відмінність між гідністю та професійною честю правоохоронця? Біля Вас зібралось товариство, яке критикує роботу працівників поліції. Як слід вчинити – втрутитися в дискусію, промовчати чи залишити це коло осіб?
9. Як чинити в тих випадках, в яких працівник поліції вимушений обирати між «цивільними» моральним цінностями (наприклад, дружніми чи сімейними зв'язками) та професійним обов'язком? Проаналізуйте ситуацію відповідного морального конфлікту під час виконання службових обов'язків та обґрунтуйте Вашу позицію і варіант дії, враховуючи цінності юснатуралістського праворозуміння.

6. Індивідуальні завдання

Відповідно до навчального плану з навчальної дисципліни “Актуальні проблеми філософії” курсових та дипломних робіт не передбачено, але до індивідуальних завдань, не передбачених навчальним планом, належать: написання рефератів, есе, аналіз проблемних ситуацій, підготовка результатів власних досліджень до виступу на конференціях тощо.

Метою індивідуальних завдань є поглиблення, узагальнення й закріплення знань, які здобувачі отримують під час навчання, а також застосування цих знань на практиці. Виконання індивідуальних завдань сприяє реалізації творчих здібностей здобувачів.

7. Методи навчання

Під час освітнього процесу використовуються такі методи навчання: словесні, наочні, практичні, інноваційні.

8. Форми та методи контролю, критерії оцінювання результатів навчання

Методи контролю – усне та письмове опитування, практична перевірка, тестовий контроль та рейтинговий контроль тощо. Поточний контроль може бути реалізований у формі виконання завдань, виступів на семінарських заняттях, проведення контрольних робіт, колоквиумів тощо.

Контроль самостійної роботи здійснюється шляхом перевірки виконаних завдань на семінарських заняттях, написання рефератів, есе тощо.

Розподіл балів для проведення іспиту

Аудиторна робота (поточне накопичення балів)															Підсумковий контроль	Підсумкова кількість балів
Мах 60%															Мах 40%	Мах 100%
															екзамен	
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т 9	Т 10	Т 11	Т 12	Т 13	Т 14	Самостійна робота	40	100
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	18		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	відмінно	A	відмінне виконання
85-89	добре	B	вище середнього рівня
75-84		C	загалом хороша робота
66-74	задовільно	D	непогано
60-65		E	виконання відповідає мінімальним критеріям
35-59	незадовільно	Fx	необхідне перескладання
1-34		F	необхідне повторне вивчення курсу

9. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає дисципліна

Обладнання, програмне забезпечення, яке використовується під час занять: інтерактивні, мультимедійні проектори, комп'ютери планшети, інтерактивні дошки, методичне забезпечення, за допомогою якого забезпечується якість освітньої діяльності в НАВС.

10. Перелік контрольних питань для підсумкового контролю з навчальної дисципліни

1. Актуальні проблеми взаємозв'язку філософії із ідеологією, політикою та правовими інститутами. Філософське обґрунтування справедливості, свободи, рівності та гуманізму як загальнолюдських правових цінностей.
2. Альтернативні підходи до побудови теорії істини у сучасній гносеології: верифікаціонізм, фальсифікаціонізм, фалібілізм, критичний раціоналізм. Об'єктивність істини та уявлення про її критерії у філософії та праві.

3. Античні витоки юридичного позитивізму та концепції природного права, проблема обґрунтування моралі.
4. Антропологічні підстави правового регулювання суспільних відносин.
5. Взаємозв'язок права і справедливості: типи концептуального вирішення.
6. Взаємозв'язок права як міри свободи окремих індивідів, родини, громади, громадянського суспільства та як міри свободи державно-організованого народу.
7. Види міжособистісної взаємодії, які визначають функціонування суспільства. Проблема співвідношення індивідного і суспільного.
8. Види свободи. Парадокси свободи: свобода та відповідальність. Випробування свободою. Втеча від свободи.
9. Витоки сучасного європейського права: давньогрецька філософія права, римське позитивне право і християнська етика.
10. Відображення як загальна властивість матерії. Еволюція форм відображення в неживій та живій природі.
11. Відчуження смерті від людини – традиція сучасної антропології. Зміст процесу творення сенсу життя.
12. Вплив німецької класичної філософії на формування провідних філософських напрямів сучасності.
13. Глобалізація в контексті постіндустріальної правової реальності. Соціальний порядок в умовах глобалізації.
14. «Деконструктивна» парадигма філософії постмодернізму (У.Еко, М.Фуко, Ж.Дерріда, Р.Барт, Ж.Дельоз, Ж.Ліотар, Ж.Бодрійар та ін.) як «антиметодологія».
15. Діалектика і пізнавальне значення суспільного буття та суспільної свідомості. Відносна самостійність суспільної свідомості.
16. Діалектика свободи і необхідності в правовому розвитку суспільних відносин.
17. Діалектика як система, її основні принципи, закони і категорії.
18. Е. Фромм про любов як мистецтво. Поняття любові-цілісності, любові-співтворчості.
19. Еволюція епістемології: від питань про пізнаваність метафізичних реалій до проблем наукового пізнання. Ключові проблеми та методологічні засоби сучасної епістемології.
20. Епістемологія як вчення про будову, різновиди, функції та розвиток знання. Зв'язок епістемології з онтологією та гносеологією.
21. Життя як предмет філософської рефлексії. Проблема сенсу життя людини в сучасній філософії.
22. Загальна характеристика головних напрямків сучасної філософської думки.
23. Закони історичного розвитку як філософська проблема. Основні категорії осмислення соціального буття людини.

24. Залежність суспільної свідомості від суспільних відносин, від суспільного буття як філософська проблема. Суперечливий взаємозв'язок суспільного буття, суспільної свідомості, суспільного виробництва, свободи особистості, інтересів і потреб людей та ін.
25. Західна стратегія розвитку цивілізації. Сучасна цивілізація, її особливості, суперечності та технологічні характеристики.
26. Зв'язок різних рівнів організації матерії, їх якісна специфіка. Філософія про множинність та єдність світу.
27. Істина як процес, результат та передумова розвитку пізнавального процесу. Аналіз постмодерного заперечення істини.
28. Історична типологія культури. Множинність варіантів типологізації культури. Принципи класифікації культури. Місце конкретної культури в культурно-історичному процесі.
29. Історичні етапи розвитку філософської методології (докласичний, класичний, некласичний та постнекласичний).
30. Класична і некласична теорії пізнання. Проблема істини у філософії і юриспруденції.
31. Класична, некласична і постнекласична метафізика про пріоритет зовнішньої щодо людини реальності.
32. Комп'ютерний світ як нова реальність. Сутність і перспективи штучного інтелекту.
33. Комунікативна раціональність. Комунікативна етика. Принципи і поняття комунікаційної теорії.
34. Криза культури як об'єктивне явище суспільно-історичного розвитку. Фрідріх Ніцше: про "кризу культури".
35. Культурно-історичні передумови становлення екзистенціалізму. Сенс та абсурдність людського існування. Екзистенційна філософія та її основні різновиди (С. К'єркегор, М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.).
36. Культурно-філософський підйом 20-х років ХХ ст. («розстріляне відродження»).
37. Легальність та легітимність влади, їх співвідношення. Юридичні, економічні, соціальні гарантії проти зловживання владою.
38. Метафізика і діалектика як світогляд, метод і життєва позиція. Діалектика як теорія розвитку. Розвиток як загальна, універсальна властивість буття.
39. Метафізика. Синергетика. Феноменологія. Герменевтика: проблема їх синтезу і евристичних можливостей.
40. Можливості і межі практики як критерія істини. Місце і роль практики у пізнанні правової реальності.
41. Неопозитивізм як реакція на класичну філософську метафізику (Л. Вітгенштейн, Г. Райхенбах, Р. Карнап, Б. Рассел).

- 42.Обов'язок як поняття моральної свідомості і категорія професійної етики. (Закони України «Про прокуратуру», «Про адвокатуру», «Про статус суддів та ін.).
- 43.Онтологічні, антропологічні та аксіологічні основи права як об'єкт філософсько-правової методології.
- 44.Основні етапи історичного розвитку моралі. Роль етичних вчень у моральній культурі правника.
- 45.Основні засади професійної етики юриста. Моральна культура і престиж професії, авторитет закону. Взаємозв'язок моральної і правової культури, їх роль у регуляції правовідносин.
- 46.Основні концепції виникнення та розвитку суспільства: теологічна, патріархальна, натуралістична, технократична, соціопсихологічна.
- 47.Основні моделі культури: натуралістична, класична, некласична (модерністська), постмодерністська.
- 48.Основні підходи до розуміння цивілізації. Етимологія поняття “цивілізація” та його сучасні визначення.
- 49.Основні риси середньовічної філософії, її соціальні і релігійні основи (К. Тертуліан, А. Августин, Ф. Аквінський, П. Абеляр, Р. Бекон, Д. Скотт).
- 50.Основні суперечності та криза класичної методології наприкінці ХІХ ст.
- 51.Основні тенденції, напрями й риси сучасної світової філософії. Формування нової філософської парадигми.
- 52.Основні функції правової культури правника. Спрямування, стратегічні пріоритети та ціннісні орієнтації правової культури.
- 53.Особливості становлення античної діалектики та антропоцентричного підходу у давньогрецькій філософії.
- 54.Поняття пізнання та його інтерпретації у сучасній філософській думці.
- 55.Поняття про логіку права та логіку юридичної аргументації. Значення філософської методології для юридичної науки та практики.
- 56.Постпозитивізм (К.Поппер, Т.Кун, І.Лакатош, П.Фейєрабенд) та його вплив на розвиток сучасної науки й юриспруденції.
- 57.Право як об'єкт соціально-філософського аналізу. Дослідження діалектики влади, права і закону.
- 58.Правовий нігілізм, деформації правосвідомості, рівень розвитку громадянського суспільства як відображення стану правотворчості. Філософські проблеми правосуддя.
- 59.Проблема «завершення історії» у новітній філософії. Матеріальні та духовні передумови становлення цивілізацій, зовнішні та внутрішні фактори їх розвитку.
- 60.Проблема взаємодії влади і права: типи концептуального вирішення. (М. Фуко, Ж. Деррида, Р. Барт та ін).
- 61.Проблема відчуження і шляхи його подолання в сучасній філософії.

62. Проблема демаркації культури і цивілізації (Ф. Тьонніс, Ф. Ніцше, О. Шпенглер, Г. Маркузе). Основні підходи до розуміння локальних цивілізацій.
63. Проблема знання, мови та розуміння в сучасній філософії. Осмислення раціональності у феноменології Е. Гуссерля.
64. Проблема методології визначення об'єктивних підвалин виявлення конкретно-історичних типів суспільства.
65. Проблема походження і сутності моралі, її роль у житті суспільства і людини. Мораль як особливий спосіб «практично-духовного» освоєння дійсності.
66. Проблема розуміння у філософській герменевтиці (Х.-Г. Гадамер, П. Рікьор, К. Апель).
67. Раціональний і ірраціональні погляди на сутність людини в історії філософії. Класична, некласична (модерна) і постмодерна філософія про сутність і існування людини.
68. Свідоме, підсвідоме та несвідоме у психічному житті людини. Свідомість та самосвідомість. Свідомість та інтуїція.
69. Свідомість і мислення як опосередковане відображення дійсності. Основні функції свідомості.
70. Світоглядно-методологічне значення філософських уявлень про буття, матерію, рух, простір і час для юридичної науки та практики.
71. Специфіка філософської методології. Проблема методу в філософії та методологічний плюралізм у філософській методології.
72. Співвідношення індивідуального, особистісного, космічного, природного, духовного та суспільного начала в людському бутті.
73. Структура моральної культури особи: культура моральної свідомості, культура моральної поведінки і культура морально-професійної діяльності. Різноманітність моральних почуттів, їх роль у духовній культурі й регуляції професійної діяльності.
74. Структуралістські ідеї у філософії ХХ ст. (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Ж. Лакан та ін.).
75. Суспільна свідомість як відображення суспільного буття. Духовний вимір людського буття.
76. Сутність актуальних проблем філософії, їх зв'язок з фундаментальними питаннями людського буття. Зміст функцій філософії.
77. Сучасні інтерпретації законів та категорій діалектики як методологічних основ пізнавальної та практичної діяльності. «Негативна» діалектика (Т. Адорно, Г. Маркузе).
78. Східна і західна філософська парадигма.
79. Творчість М. Хвильового, М. Зерова, О. Досвітнього, Є. Плужника, Г. Косинки, Д. Фалоківського та ін..
80. Теорія локальних цивілізацій. Проблема кризи правових цивілізацій та шляхів виходу з неї.

81. Типи суспільства. Суспільство як підсистема об'єктивної реальності.
82. Українська філософська думка як явище світової культури. Г. Сковорода – засновник української класичної філософії.
83. Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, П. Куліш та ін.). Філософські погляди Т. Шевченка.
84. Феноменологія як альтернатива об'єктивістським методологіям. Структура феноменологічного методу і феноменологічна модель свідомості.
85. Філософія епохи Відродження (М. Кузанський, Дж. Бруно, Г. Галілей, М. Монтень, Н. Макіавеллі). Пантеїзм, антропоцентризм, гуманізм ренесансної філософії; переосмислення античної діалектики.
86. Філософія національної самобутності (В. Винниченко, М. Грушевський, Д. Донцов, З. Зеньківський, В. Липинський та ін.). Філософський доробок Д. Чижевського.
87. Філософія Нового часу та її значення для сучасності.
88. Філософія українських «шестидесятників» («друге відродження»). Розробка філософських проблем в умовах розбудови української державності.
89. Філософія як мудрість, спосіб життя і тип світорозуміння. Філософія як раціонально-теоретичний світогляд та форма суспільної свідомості.
90. Філософська герменевтика. Проблема розуміння законів в сучасній юриспруденції.
91. Філософські погляди О. Потебні, С. Подолинського, М. Драгоманова, В. Антоновича.
92. Філософські проблеми психоаналізу (З. Фрейд). Психоаналіз і неофрейдизм (К. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм та ін.).
93. Формування філософії науки як самостійної галузі теоретико-методологічних досліджень (Л. Вітгенштейн, Б. Рассел, А. Уайтхед, Р. Карнап, А. Тарський, Т. Кун, І. Лакатош та ін.).

11. Рекомендовані джерела інформації

Основна

Нормативні акти та першоджерела

1. Гаєк Ф.А. Конституція свободи. – Львів: Літопис, 2002. – 556 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство. – К.: Юніверс, 2000. – 336 с. /X1 Г277/
3. Дворкін Р. Серйозний погляд на права. – К.: Основи, 2000. – 520 с.
4. Кистяковский Б.А. Философия и социология права. – СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 2008. – 790 с.
5. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р.
6. Локк Д. Два трактати про врядування. – К.: Основи, 2001. – 265 с.

7. Рассел Б. История западной философии: В 3-х кн. / пер. с. англ; Подгот. текста В.В.Целищева. – СПб.: Азбука, 2001. – 960 с.
8. Рікер П. Право і справедливість. К.: Дух і літера, 2002. – 218 с.
9. Ролз Дж. Теорія справедливості. – К.: Основи, 2005. – 536 с.
10. Фромм Э. Бегство от свободы. Г.Ф. Швейник (пер.). – 3. изд. – М.: Республика, 2009. – 253с.
11. Юркевич П.Д. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник: Рукописна спадщина / Валерія Нічик (заг.ред.), Роланд Піч (сост.), Микола Лук (сост.). – К. : Редакція журналу "Український Світ", 2000. – 756 с.

Монографії

12. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – М.: НОРМА, 2002. – 608 с.
13. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві. – К.: Вид-во Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – 200 с.
14. Бандура О.О. Правознавство у системі наукового знання: Аксіологогносеологічний підхід. – К.: Вид-во Київськ. нац. ун-тету. внутр. справ, 2010. – 227 с.
15. Бачинін В.А., Панов М.І. Філософія права: Підручник. – К.: Видавничий дім "ІН ЮРЕ", 2002. – 472 с.
16. Гусарев С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. – К.: Знання, 2005. – 375 с.
17. Костицький М.В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці. Книга перша – Чернівці: Рута, 2008. – 560 с.
18. Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні: монографія / наук. ред. М. В. Костицький. Київ: Логос, 2019. 346 с.
19. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Харьков: Право 2002. – 302 с.
20. Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система : монографія / О. В. Павлишин. – Харків : Право, 2017. – 336 с.
21. Павлишин О.В. Семіотика права: монографія / за заг. наук. ред. акад. М.В. Костицького. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 693 с.
22. Петрушенко В.Л. Філософія. Вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії [Текст] : навч. посіб. / Віктор Петрушенко ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". - 2-ге вид., випр. - Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2019. - 594 с.
23. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О.О. Безрук, В.С. Бліхар,

- Л.М. Герасіна. О.В. Павлишин та ін.] за ред. М.П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.
24. Попович Мирослав. Філософія свободи / Видавництво Фоліо. – 2019. – 524с.

Підручники, навчальні посібники та методичні матеріали

25. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартич Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. – Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. – 126 с.
26. Афанасенко В. С., Горлач М. І., Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Квіткін П.В. Соціальна філософія: підруч. для вищої шк.. – Х.: Прапор, 2011. – 679 с.
27. Губерський Леонід Філософія: Підручники для ВУЗів. – К.: Вид-во Фоліо, 2018. – 621 с.
28. Кремінь В.П., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум: підручник. – К.: Книга. 2017 – 432 с.
29. Моральнісний сенс філософії лідерства [Текст]: навч.-метод. посіб. з дисципліни "Педагогіка лідерства" спец. 011 "Освітні, педагогічні науки" та дисципліни "Психологія управлінської діяльності лідерів" спец. 281 "Публічне управління та адміністрування" для магістрантів ден. і заоч. форм навчання / О. С. Пономарьов [та ін.] ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". - Харків : НТУ "ХП" : Панов А. М. [вид.], 2020. - 119 с.
30. Новітня філософія науки: підруч. для студ. філос. фак. ун-тів і аспірантів (для склад, канд. іспиту з філос. та філос. науки) / І.С. Добронравова, Т. М. Білоус, О.В. Комар - К.: Логос, 2017. - 244 с.
31. Філософія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. (Гриф МОН України), 3-те видання, перероблене і доповнене – Харків: Право, 2020. – 432 с.

Навчальні посібники:

32. Андреев Д. В., Вовк В. М., Івченко Ю. В, Павлишин О. В. Філософія права: актуальні проблеми та сучасні інтерпретації. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: НАВС, 2013. 224 с.
33. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартич Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. – Київ :Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. – 126 с.
34. Кушакова-Костицька Н. В. Право на інформацію в інформаційну епоху (порівняльне дослідження) [Текст] : монографія / Н. В. КушаковаКостицька ; [наук. ред. М. В. Костицький]. – Чернівці : Технодрук, 2018. – 300 с.
35. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О.О. Безрук, В.С. Бліхар,

- Л.М.Герасіна. О.В.Павлишин та ін.] за ред. М.П.Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.
36. Предборська І. М. Філософія історії [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. М. Предборська, С. О. Ганьба. - Суми : Університетська книга, 2019. - 231 с.
37. Філософія права: Навч. посіб. / О.О.Бандура, С.А.Бублик, М.Л.Заінчковський та ін.; за заг. ред. М.В.Костицького та Б.Ф.Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
38. Філософія права: Навч. посіб. / О.Г.Данільян, Л.Д.Байрачна, С.І.Максимов та ін.; за заг. ред. О.Г.Данільяна. – Х.: Прапор, 2006. – 272 с.
39. Філософія права: Навч.-метод. посіб. / О.О.Бандура, В.М.Вовк, М.В.Костицький, Ю.С.Симон та ін.; За ред. акад. М.В.Костицького. – К.: КНУВС, 2007. – 160 с.
40. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О.Г. Данільяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.
41. Філософія права. Робоча програма навчальної дисципліни (спеціальність «Правоохоронна діяльність» 262) / Укладачі: В. М. Кравець, М. В. Костицький, Ю. С. Симон, О. В. Павлишин, Р.М. Шевчук. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 67 с.

Додаткова

42. Бандура О. Праксеологія права як складова філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 11–23.
43. Костицький М.В. Натурфілософія чи матеріалістична діалектика (до питання про методологію юриспруденції) / Костицький М.В. // *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: тези доп. III Всеукр. наук.-теорет. конф., (Київ 23 квіт. 2010 р.)* – К.: КНУВС, 2010. – С. 3-6.
44. Костицький М.В. Соціальні проблеми сучасного етапу творення української держави і права як проблеми людинознавчі // *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*. – К.: КНУВС, 2009. – С. 6-9.
45. Kostytsky M. V., Kushakova-Kostytska N. V., Serdiuk I. V., Gvozdik O. I., Pavlyshyn O. V. The Analysis of the Essence on the Information Society in the Legal and Philosophical Context. *Cuestiones Políticas*. 2020. Vol. 37. № 65 (julio-diciembre 2020). P. 169–181.
46. Kostytsky M. V., Kushakova-Kostytska N. V., Gvozdik O. I., Kravec V. M., Poludynna N. S. Scientific Elite in the Information Society. *Journal of Legal, Ethics and Regulators Issues*. 2020. Vol. 23. Issue 4. P. 1–6.

47. Kostytsky M. V., Kushakova-Kostytska N. V., Kravec V. M., Pavlyshyn O. V., Kovtun O. Y. Parliamentary-presidential or presidential-parliamentary republic as modes of one political model or different concepts of government. *Revista San Gregorio*. 2020. Num. 42. Special Edition. Vol. 1. P. 144–155.
48. Костицький М.В. Онтологічна потреба корекції взаємозв'язку прав та обов'язків як складових правового статусу в сучасному суспільстві // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права [Текст]: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ 11 листоп. 2017 р.) / [редкол.: В. В. Черней, М. В. Костицький, С. Д. Гусарев та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – С. 165 – 168.
49. Костицький М.В., Кушакова-Костицька Н.В. До питання про методологію конституційної юрисдикції // Вісник Конституційного Суду України. - 2017. - № 4. - С. 42-49.
50. Костицький М.В., Кушакова-Костицька Н.В. Честь і гідність в Інформаційну епоху (спроба філософсько-правового аналізу) // Матеріали міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого пам'яті проф. Л.Юзькова "Людська гідність як конститутційна цінність"/ Конституційний Суд України. - К., 2018. – С. 8 – 14.
51. Кравець В. М. Глобалізаційні трансформації у контексті проблеми методологічного дискурсу поняттєвого консенсусу // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права [Текст]: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ 11 листоп. 2017 р.) / [редкол.: В. В. Черней, М. В. Костицький, С. Д. Гусарев та ін.] – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – С. 178 – 182.
52. Кравець В.М., Павлишин О. В., VIII Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права»: запроваджена академією традиція триває в сучасних умовах // Філософські та методологічні проблеми права. – 2020. – № 2 (20). Режим доступу: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/issue/view/59>
53. Кравець В. М., Павлишин О. В. Інформаційне суспільство та право в інформаційному суспільстві з позиції філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2 (15-16). С. 259–261.
54. Кравець В.М. Павлишин О. В. Патріарх філософсько-правової науки в Україні (до 70-річчя академіка М. В. Костицького) / О.В. Павлишин // Філософські та методологічні проблеми права. – 2017. – № 2 (14). – С. 300-318.
55. Кравець В. М., Павлишин О. В. Філософія права, семіотика права, правова праксеологія та біоетика: перспективи взаємодії у розробці міжнародно-правових проблем. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 124–126.
56. Лютий Т. Наслідки буремних днів. *Український тиждень*. 2020. № 13 (645). Стаття опублікована 10.04.20. Режим доступу: <https://m.tyzhden.ua/column/242443>

57. Павлишин О.В. Міжпредметні зв'язки філософії права / О.В. Павлишин // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Т. 2 : Філософія права. – Х. : «Право», 2017. – С. 471-475.
58. Павлишин О.В. Семіотична методологія у філософсько-правовому дискурсі: історія становлення та актуальні проблеми розвитку // Філософські та методологічні проблеми права. – 2017. – №2 (14). – С. 91 – 105.
59. Павлишин О.В., Кравчук О. В. Професійно-етичні та деонтологічні засади діяльності поліцейського у сфері забезпечення правопорядку. Філософські та методологічні проблеми права. 2020. № 1. С. 21 – 31. doi: 10.33270/02201901.21 Режим доступу: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/issue/view/53>.
60. Проблеми духовної безпеки українського суспільства [Електронний ресурс]: збірник наукових праць. (2-ге видання, доповнене та допрацьоване) / В. Ф. Баранівський. - Київ : Видавництво «Лицар», 2019. - 258 с.
61. Психологічні особливості комунікації в діяльності оперативного працівника поліції : метод. рек. / [Я. М. Когут та ін.]. – 2019
62. Пунченко О.П. Основи сучасної філософії у поняттях та схемах [Текст] : навч. посіб. / О. П. Пунченко, Й. Й. Дидишко ; Одес. держ. акад. техн. регулювання та якості. - Одеса : Астропринт, 2020. – 174 с.

Ресурси

63. Посилання на науковий журнал “Філософські та методологічні проблеми права” (<https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/issue/archive>).
64. Перелік основних довідників тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET (<https://dn.naiu.kiev.ua/course/view.php?id=706>);
65. Безкоштовні електронні підручники в онлайн-режимі «Гуманітарні науки» (https://pidru4niki.com/1658092552093/filosofiya/filosofiya_prava).
66. Перелік основних довідників тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET (<http://www.bihun.in.ua/phillaw/>)
67. Додаткові філософські ресурси комп'ютерної мережі INTERNET (<https://www.youtube.com/watch?v=4qrifdIxtiY&list=PL48Q51pndTVk4Ec0tOgTFQFVGUIRO8Cq8>; <https://www.youtube.com/watch?v=50xy4jS36H4>; <https://www.youtube.com/watch?v=z74Fa4Hz2Xo>).
68. Посилання “The Perseus Project: An Evolving Digital Library on Ancient Greece”.
69. Посилання “Exploring Plato’s Dialogues”, а також сервер “Philosophy in Cyberspace”.
70. Посилання на твори Августина Блаженного, Ансельма Кентерберійського, Дж. Віко, Р. Декарта, Д. Дідро І. Канта,

- Ф.В.Й. Шелінга, Г.В.Ф. Гегеля, Ф. Ніцше, О. Шпенглера, З. Фрейда, А. Камю, Ж. П. Сартра, Л. Вітгенштейна, Ю. Габермаса, Г. Г. Гадамера, П. Рікера на “Книжковій полиці”.
71. Посилання “David Chalmers’ Philosophy Resources” у переліку філософських тематичних ресурсів.
72. Посилання на сервер “Philosophy in Cyberspace”.
73. Програмний продукт «Мультимедійний посібник «Філософія права» / М.В. Костицький, В.М. Кравець, О.В. Павлишин та ін., К.: НАВС, 2013, 2013. Свідоцтво № 48094 (зареєстр. 28.02.2013) https://arm.naiu.kiev.ua/books/mnp_fil_prava/index.htm
74. Програмний продукт «Мультимедійний підручник «Філософія права» / М.В. Костицький, В.М. Кравець, О.В. Павлишин, Ю.С. Симон та ін., К.: НАВС, 2014. Свідоцтво № 53374 (зареєстр. 29.01.2014); https://arm.naiu.kiev.ua/books/fil_prava_pidr/index.htm
75. Програмний продукт “Мультимедійний навчальний посібник “Філософія” / М.В. Костицький, В.М. Кравець, О.В. Павлишин, Ю.С. Симон та ін.), К.: НАВС, 2017. Свідоцтво № 72043 (за реєстр. 18.05.2017); <https://arm.naiu.kiev.ua/books/filosofia-30012017/index.html>

Підписи авторів РПНД:

_____ Віталій КРАВЕЦЬ
 _____ Михайло КОСТИЦЬКИЙ
 _____ Олег БАНДУРА
 _____ Олег ГВОЗДІК
 _____ Наталія КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА
 _____ Олег ПАВЛИШИН
 _____ Юрій СИМОН